

LJUBLJANSKI ZVON

1929
LETNIK · XLIX
6

Vsebina zvezka za mesec junij:

1. Anton Ocvirk: Sonet 321
 2. Anton Ocvirk: Resignacija 321
 3. Vinko Košak: Netopirji 322
 4. † Srečko Kosovel: Pravim ti, brat 322
 5. Rudolf Kresal: Zadnje poglavje 323
 6. Ferdo Kozak: Pariz. (Dalje prih.) 335
 7. Stanko Leben: Pregled sodobne književnosti v Španiji. (Konec.) . . . 340
 8. A. S. Gribojedov: Gorje od uma. (Iz ruščine prevel B. Vdovič.) . . . 350
 9. Jože Pahor: Serenissima. (Dalje prih.) 357
 10. Književna poročila 373
Oton Župančič: Naša beseda (Josip Vidmar). — Pojasnilo (Fran Albrecht). — Anton Leskovec: Dva bregova (Josip Vidmar). — Ka Mesarič: Smjerovi moderne umjetnosti (Anton Ocvirk).
 11. Kronika 380
Marij Kogoj: Črne maske (Slayko Osterc). — Lajovčev «Psalm» in «Caprice» (Slayko Osterc). — Aleksander Sergejevič Gribojedov (B. Vdovič). — Iz «Literarne postile» (Stekleno oko, Pisan svet itd. — Dizma).
 12. Umetniška priloga: Portret slikarja Franceta Kralja.
-

LJUBLJANSKI ZVON

izhaja v posameznih zvezkih ter stane na leto 120 Din, za pol leta 60 Din, za četrt leta 30 Din, za inozemstvo 150 Din.

Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Reklamirani zvezek se pošlje brezplačno samo, če se je reklamiral najkasneje v enem mesecu, ko je izšel. Pozneje reklamirani zvezek se mora plačati.

Urejuje FRAN ALBRECHT.

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo.

Upravništvo: Prešernova ulica št. 54.

Izdaja «Tiskovna zadruga», r. z. z o. z. v Ljubljani.

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (predstavnik Miroslav Ambrožič).

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

S O N E T

ANTON OCVIRK

Nad mojo dušo se je nagnil nemih
molčanj obraz. — Kako skrivnost ljubezni
kot krik ujeta v srca grob železni
umira v silnih koprnenj objemih.

Strmeli vase bi kot nad prepade
noči, ki votlo tonejo v brezdanja
svetovja dragih duš, pa trepetanja
bolijo. — Ni v samoti več naslade!

Tako preprazne so poti v večerih.
Povsodi vidim tvoj obraz, ki vabi.
Za njim bi! — Ne dosežem ga z rokami!

Obšel sem ulice. — O, še v sedmerih
kraljestvih sanj si bližja. Ni v pozabi
trpljenje hujše kot v iskanj omami.

R E S I G N A C I J A

ANTON OCVIRK

Povejte, čemu gori luč
in je noč tam zunaj!

Nekje je moral umreti otrok,
da joče vse v meni,
morda je pesem tako žalosten jok?

Trdo molčijo stene in trdo jekne
glas — moj odmev.

Tudi ti ne slišiš, ki sem ti grozo
svojih praznot razodel?

Soba je mrtva.
Na ulici štejem korake človeka,
ki za sabo hiti.

N E T O P I R J I

V I N K O K O Š A K

Črni netopirji mojo dušo obletavajo,
težke misli možgane izsesavajo —
srce drhti.

Krvavordeče zarje na daljnem obzorju žare.

Grem v večer.

Duša moja je v grozi oledenela,
utripi srca so okameneli,
sredi vsemirja niha samo še moje trudno telo.

Črni netopirji mojo dušo obletavajo,
težke misli možgane izsesavajo —
srce molči.

P R A V I M T I, B R A T

† S R E Č K O K O S O V E L

Pravim ti, brat: bodi močan,
delaj in te ne morejo uničiti,
delaj in stremi za tem: uresničiti
jasno resnico najglobljih spoznanj.

Poslušaj svoj glas iz velikih sanj,
a se ne daj od njih omrtvičiti —
bodi gorak, ne kakor mrliči ti,
ki njih obraz je steklen in hladan.

In če je treba, prelij svojo kri,
naj prešumeva življenja bregove,
da bo rodila kipeče ljudi,
ki bodo strgali tesne okove,
raz sebe porušili ozke zidove,
v krajino našo prinesli luči.

ZADNJE POGlavJE

RUDOLF KRESAL

Iz molka preteklega in sedanjega življenja vsem,
ki ne najdejo svojega sveta.

Bridek spomin mi oklepa dušo. V tej noči, ki ji ni začetka ne konca, gre misel na rob življenja. Nikogar ni, da bi izpregovoril zadnje besede. Morda samo eno, dve z živim človekom. Morda bi ga samo pogledal. Pa sem sam. Vse spi. Morda je prav tako. Spominov nihče ne moti. Vse težji so. Vse bolj grenki. In njihova trpkost je kakor dan po davno zaužitem strupu.

*

Mrak te noči me ubija. Predolgo sem živel v njem. Hodil iz noči v noč in iskal svoje duše. Ne drugim ne sebi nisem razgnal teme. Oči so bile vedno trudne. Svetle samo v nočeh, ko so pile iz studentev mojega in tujega trpljenja in zrle v črno prihajajočih dni. Le noč jim je dajala življenja.

Zdaj je zaman ves napor. Zaman vse muke. Ta svet ni več moja domovina.

*

Ne z materjo, ne z brati, ne s sestrami, ne z dekletom, ne s seboj in ne z možem, ki je bil moj oče, se nisem spoznal. Šli smo vsaksebi. Svet nam je izbiral poti. Mi pa smo šli vsak svojo. Vsak si je izbral tisto najbližjo, ki je bliže groba. Ljudje so nas spremljali s smehom in zasmehom. In ta ali oni je žalostno pomislil, gledal za nami, solza mu je zalesketala v očeh in s sklonjeno glavo je šel v svoj svet.

*

Polni vprašanj smo šteli prve stopinje. Polni mladosti smo uprli svoj pogled v cesto.

Vsakemu drugače je pokazala zemlja svoj obraz. Nihče ni videl v njej smeha. V njej ni bilo veselja. Zastrmeli smo se v njene brazde. Grebli za njenim srcem. Naše oči so se vsesale v njeno skrivnost. V temi in solncu smo teptali njeno obličje.

Oče je ubil mater. Oče je ubil svoje otroke. Otroci smo ubili in zagrebli svojo mater. Vsi smo hoteli živeti.

Ona pa je živela samo za nas.

*

Potem sem hotel iti po njenih stopinjah.

Stopil sem na prvo. Na drugo. Na tretjo. In ko je trpljenje postalo radost, ko je žrtev zrasla do nebes, sem zaslišal zadnji ukaz.

Živel sem. — Kako bridek spomin.
Zdravstvuj — zadnji moj prijatelj.

Dolga je za mano snežna gaz. Dolga in globoka. Sneg je pol metra visok. Pri vsakem koraku padem pol metra globoko. Po obrazu mi teče znoj. Sproti zmrzuje. Robec je zmrznjen, roke otrple in noge že komaj privzdigujem. Ure ni. In kilometrski kamni so zasneženi.

*

Na belo zemljo pada mrak. V tihi večer gre moja misel smrti nasproti. Pred mano že raste cilj.

V očeh mi gore visoka, ozka okna. Pljuča polni dušič dim. V dušo segajo dolge, vitke sence in koljeje misel. Pod kamini pa je noč kamor sega oko.

*

Prva hiša je za mano. In druga, tretja in četrta. In prav tam zadaj, na robu tega sveta je ON.

Sneg je tu steptan. Zdaj se vrste na obeh straneh ceste nizke, temne hiše. Strmijo vame, kot bi hotele udušiti vsako življenje. Ne. Ne. Prenizke so, premajhne. Le ko bi se mi one žareče, štirioglate pošasti tako ne smejale. Moja hoja je podobna begu. Še tri sto korakov. Še...

Prepozno!

Mrtvaški zvon.

Najprej en sam udarec, kakor bi z ledom zarezal v živo meso. In že zvoni kakor vsem. Cerkovnik zvoni in človek ve, da zvoni cerkovnik. Da zvoni za človekom, ki nikoli ni ničesar imel.

*

Mrliču je odzvonilo. In odmeva ni. Jaz pa stojim. Stojim in se ne ganem. Za blede razsvetljenim oknom leži on. Moje srce pa je mrzlo in mirno. Nekdo se je ubil. Moj prijatelj. Moj vedno molčeči prijatelj. Zvonilo mu je. Utegnil se je še izpovedati. Vsem je ustrezno. Bogu in ljudem. Da, tem poslednjim. Drugi pred njim so morda drugače odhajali. Vsak se je poslovil po svoje. Najbolje se je tisti, ki je bil popolnoma sam. On pa je bil na robu enega sveta. Bil je na meji ljudi. Med njimi ga ni bilo. Nihče ga ni opazil. Izbral si je bil zadnjo hišo tega kraja. Skozi eno okno je strmel na polje in na obronke gora. Skozi drugo je gledal na rumeno cerkev, na sivo tovarno in na visoke dimnike. Še pred dnevi je mislil, kako lep je pogled na cerkev poleg tovarne. Dejal je to brez kletve, z mirnim, skoro sanjavi glasom.

Ali v njegovih očeh je gorel neprikrit, nikoli zatajen ogenj bolesti. Pa ga je zadnjo uro premagala cerkev poleg tovarne. — Ali tovarna poleg cerkve? ... Ali oboje?

Cerkev poleg tovarne? Ali tovarna poleg cerkve? Ali vse? ... Kaj je nosil na dnu svojega srca, ne bo nikoli nihče zvedel. Kar je storil zadnjo uro krvaveč, je za uganko njegovega življenja premalo. Morda je le ljudem hotel zapustiti v svoji dobroti lep spomin. Dober človek je bil. Predober.

*

Soba je v črnem suknu. Ob postelji gore na visokih posrebranih svečnikih tenke sveče. Pred posteljo, na klečalniku, kleči človek v frančiškanski kuti. S tihim, žametnim glasom moli. Zdi se, da moli samo duhovnik. Njegovo mlado, blede lice je nagnjeno k mrliču. In ljudi morda ne čuje, ki mrtvo ponavljajo:

«Oče naš, ki si v nebesih —

daj nam danes naš vsakdanji kruh...!»

Ljudje molijo za duhovnikom in njihov glas je vse šibkejši. Od molitve do molitve so bolj nemirni. Z vseh obrazov se zrcali nestrpnost. Kimajo z glavami. In v kotu dremlje stara ženica. Morda jih zebe? Duhovnik pa moli in ne odmakne svojih oči od mrliča. Oba gledava v isto smer. Pred očmi se mi megli. Svetli, rumeni kolobarji se širijo od zenic do mrličevega obraza. Ko da je iz kamena. In ljudje venomer ropočejo. Duhovnik me od časa do časa ošine z očmi. Zdi se mi, da njegove oči niso dobre. Da ne morejo razumeti živega človeka. Tako opominjajoče so in nemirne. Ali ne molim? Saj molim. Ves čas šepečem. Ko bi tudi on tiho molil! Tako žameten, tako mehek je njegov glas. Mrtvec pa je kot iz kamena. In ljudi dolgočasi. Loteva se me čudno, topo neugodje. Duhovnik gleda čas v mrličev obraz, čas zastrmi v moje oči. A jaz šepečem, neprestano šepečem:

«Daj nam danes naš vsakdanji kruh.»

«Daj nam danes naš vsakdanji kruh.»

Ne znam Očenaša! Saj molim! O, molim!

*

S ceste se čuje umirajoče zvončkljanje. Duhovnik odhaja.

V sobi vlada gluha tišina. Ljudje so že tu. Nihče se ne gane. Vse je objela smrtna tesnoba. Zdi se, kot bi vsem nekaj manjkalo. V njihovih očeh raste z naraščajočim strahom strašno vprašanje: Kdo bo z njim? ... Z mrličem? ... S samomorilcem? ...

Kdo ga bo stražil?

Da. Odpustili so mu. Izpovedal se je. Le kdo naj ostane pri njem?

Sama dobrota jim sije iz oči. Drug drugega vprašujejo in jih drug za drugim pobešajo. Nihče ne izpregovori.

In tam leži on, ki je bil za življenja vsem garjav pes.

Zdaj, zdaj so se zgenili. Planili so kot iz sna — vsi hkrati. Njihovi pogledi so se zasadili v mojo dušo. In skozi zrak je siknila neslišna, grozeča zapoved desetih:

«Ti boš!»

In spet pobešajo drug za drugim oči.

Živega se niso bali. V življenju se ni nikoli nad nikomur maščeval. Zdaj pa, ko se je maščeval nad lastno dobroto, se boje njegovega maščevanja.

S postelje, s sive zmečkane blažine, obtožuje smrt.

«Oče naš, ki si v nebesih, daj nam danes naš vsakdanji kruh!»

*

Noč je polna plamenov sveč. V ozkih, ravnih, modrikastih trakovih hiti dim pod mračni strop. Tu in tam zmoti tišino glasen, cvrčeč presket. Ob okno se zaganja zimski veter in strešni žleb zveni v njem neprenehoma.

Vse me plaši.

Mrtvi prijatelj leži kot bi spal. Njegov strogi, voščenobledi obraz je zamišljen. Morda mu je v zadnji živi sekundi zastala na jeziku beseda? Skozi potemnele veke vidim dvoje govorečih oces. Kaj je hotel reči? Kaj je mislil? ... Ali še zdaj misli in — ne more govoriti? Vse svoje življenje je molčal.

*

Čuješ?

Kaj je bilo? Kdo govori?

Vse tiho je.

Nekdo je vprašujoče izpregovoril.

Čujem! Bedim!

Kako težko, svinčeno je vse. Mrtvečev obraz je miren. Brez življenja. Vse bolj postaja bled, bel, vedno bolj prozoren.

*

Od trenutka do trenutka se mi zde stene bolj črne. Črno sukno izgublja svojo barvo. Sedim v kotu in gledam. Silim se z mislijo, da vidim, da slišim, da ne sanjam. Da je vse okrog mene resnica. Rad bi zakril oči. Samo za majhen, majhen, kratek trenutek bi zamižal. Veke padajo vkup. Ne morem. Ne smem. Bedeti moram. Prijatelj spi. Zadnja noč sva skupaj.

*

Ure minevajo. Mrtvaška tišina me oklepa v oklep. Le sem in tja zaškrtajo miši in sveče še zapresketajo. Hladno je. Odenem se in stisnem v kot. Ko bi tako mračno ne bilo. V očeh me žgo plameni. Tako dolga je noč. S prijateljevega obraza sije očita joča boleost. Sije in mi je, ko da bi poslušal njegov pretrgani glas, ki je bil v življenju tih, komaj slišen, zmirom bolesten.

*

Bediš?

Leden mraz mi stresa ude.

Kakor trpek glas prihaja od nekod. Kako ukazujoč in hladen.

*

Zdaj ima rahlo odprta usta. Razmaknila so se mu sama od sebe. Zdi se mi, da bi rad govoril z menoj. Kaj hoče? Naravnost vame strmi. Kamorkoli naslonim glavo, povsod mi sledi njegovo belo, ostro, in vendar tako dobro lice. Polno je tožbe. Polno očitanja. Da sem moral priti prepozno! Kaj je hotel reči? Kaj je mislil? ... Oklepa me. Priklepa na svoje pobledele ustne.

*

Vzduh je težek. Tesno je. Vse je tako tesno. On pa — strmi. Strmi v moje trudne oči.

Nič se ne gane. Tudi miši so prenehale škrtati. Sveče gore mirno, z ravnim plamenom. Nobenega šuma ni. Ali se je vse pokorilo njemu, ki spi?

Vse spi.

Kako sovražim ta mir!

— — — — —
— — — — —

Tudi jaz.

Smrti se bojiš.

Groza te je mojega dejanja.

Preveč misliš. Samemu sebi si v napoto. Zato sovrašiš mir. Zato sem ga sovražil jaz, kadar sem bil sam. Pa sem ga vseeno iskal. Vedno in povsod. Hotel sem biti sam s seboj. V svetu sem se sovražil. V samoti še bolj. Vse kar se je v letih mojega življenja nabiralo v meni, sem stresal pred samega sebe. Moj jezik je bil jezik molčanja. Moje življenje je bilo življenje večnega samomorilca. Drugim sem dajal bogastvo, sebe sem ubijal. In zato, ker sem sejal srečo, bogastvo in blagostanje drugim — sem bil obsojen v molk. Pa molčal sem že, ko tega še nisem vedel.

Zdaj v smrti lahko govorim. Domov grem. Nikogar od tistih, ki sem jih osrečil, ni blizu. Nihče ne prisluškuje. Vseh je strah.

Vedo, da sem se izgubil v kotu, ki so mi ga dali. Majhen kot jaz. Preozek, prenizek. Nihče ga ni videl.

*

Dolgo nisem živel. Vendar za človeka dovolj. Samo konca se slabo spominjam. Ne vem, kako je prišlo. V gosti megli se mi je približal voz z majhno svetiljko. Ni razsvetljevala poti. Ni razganjala noči. Za njo se je valilo nekaj črnega. Voz je bil. Mislim, da je bil voz. Prihajala je vse bliže. Tiho, neslišno je prišla k meni in se izgubila. V očeh mi je ostal njen beli svit. Čakal sem, da bi se še enkrat pojavila, da bi zagorela iz teme. Ali tisti mah me je navdal čuden občutek, podoben strahu, grozi. Spomnil sem se sebe. Spomnil sem se onega, na kar poprej nisem bil nikoli mislil. Tedaj je luč še enkrat zagorela. Daleč v daljavi je vzplamtela in ugasnila. V meni pa je ostalo pekoče čuvstvo: da bom večno živel, da nikoli ne bom umrl.

*

Nastajal je dan. Zagledal sem se v kraju, ki sem ga nosil v svoji duši in ga z očmi nisem bil nikoli jasno razbral.

Zgodilo se je.

Zasmejal sem se na glas. Krohotal sem se in zdelo se mi je, da se krohota vse okrog mene, da se v krohotu izgubljata zemlja in nebo.

Utihnil sem. Bilo je, ko da bi bil smeh nekdo ubil. Za njim ni bilo odmeva. Polastil se me je obup. Lice se mi je zresnilo, ko da bi nikoli ne bilo videlo smejočega se obraza. Obdal me je gluhi molk. V tisti neizmerni tišini so me objele slutnje, težke in moreče, polne gorja. V dušo mi je segla mrzla roka. Vsepovsod je zagospodarila smrt. Pripognil sem se k zemlji in začel pobirati kamenje in ga metati krog sebe, da bi razgnal tisti brezupni, prežeči mir, da bi raztrgal, poteptal tisto tišino in se v trušču izgubil za vedno. In kamenje je padalo na kamenita tla in vsak glas je bil takoj ubit. Pod tistim sivim, mračnim nebom. Na tistem golem, pustem svetu. Kriknil sem. Krik je obtičal v grlu. Nihče ga ni mogel čuti. Še sam ga nisem čul. V duši me je zgrabilo. V prsih me je dušilo. In v meni je od sekunde do sekunde rastle strah pred zločinom. Strah pred vsem onim, zaradi česar sem ubijal lažnivi mir. Zaradi vsega, kar mi je do blaznosti bičalo duha.

*

O, kaj se je godilo v tistem, kakor stara sekira topem, kot brušen nož ostrem času? Kaj se je godilo?

Ponoči sem videl begati črne sence s strahopetnim korakom mimo svojega okna. Štel sem. In jih nisem preštel. Noč za nočjo sem čakal nanje in jih zasledoval do njihovih razkošnih palač. Zakaj nisem ubijal? Kadar je padla na njihove plašče luč mojega razsvetljenega okna, tedaj — tedaj sem videl, kar je skrivalo sonce.

Videl sem, kako so izpod njihovih belih plaščev udarjali neštevilni madeži polstrjene krvi. — Moje krvi!

Moje krvi!

*

Kot lovski psi so se spustili za menoj.

Bežal sem od ondod. Bežal, napolnjen s strahom za ceno svoje duše. Za ceno lastne krvi.

Bil sem strahopetec. In vedel sem to.

Padale so glave. Trgale so se vrvi. Srca so umirala pod svincem.

Jaz pa sem ostal sredi malikov, sredi bogov, sredi sodnikov sem dvigal svojo glavo, gledal žalostno in krvavo.

Vsi, ki so padli, so bili za življenje izgubljeni. Le njihova žrtev je vpila, klicala k ohromelim srcem.

Vse je bilo gluho.

Vseh je bilo strah.

*

Tedaj sem spoznal svojo samoto. Slišal sem le svoje srce, težko sopenje svojih prsi, stopinje svojih nog. Ozrl sem se krog sebe in se zagledal v neizmerni samoti, polni mračnih dni.

Pred menoj, vsepovsod, kakor da sem stal v središču sveta, se je razprostirala ravan brez začetka, brez konca. Siva, kakor je bilo sivo vedno nebo nad menoj, posuta s skalami, ki so bile kakor grobovi visoke in nizke, obdane s spomeniki, ko da bi enega samega klesalo stotisoč rok. In vse je ležalo pred mojimi očmi, ko da bi bil tisto trdo, belo bogastvo prešernih velemest meni nalašč razmetal potres.

*

Nikoli nisem mogel zbrati tistega bogastva. Moj oče in mati ga nista mogla zbrati. Moji bratje in sestre ga niso mogli zbrati. Moji otroci ga ne bodo. Kakor je tisto skalovje razmetano, so razmajane naše duše. Nihče od nas ne bo zbral tistega bogastva. Samo žeja nas po njem. In v tej žeji klešemo spomenike. V tej žeji kopljemo grobove.

*

Hodil sem po oni poljani truden. Žejen med belimi grobovi. Lačen med visokimi spomeniki. Hodil sem od tistih dni, ko mi je

postalo tesno v brezobzorju duše. In hodil sem starec tedaj, ko me je obsijalo in luči nisem videl.

*

Pot še ni končana. Nikoli ne bo končana. Nikoli ne bom umrl, se mi zdi. In hodim, se vzpenjam in padam in vstajam s krvavimi koleni, krvavimi rokami, s pobitim in spačnim obrazom.

*

Prišel sem v solncu po razbeljenih tleh z izžganim grlom do vode, ki je kot živo srebro čista. Brezmejna žeja me je vrgla na vroče, zveneče peščeno obrežje. Ležal sem nepremično na trebuhu in hotel piti. Za neskončno majhen trenutek sem pozabil vse. Hotelo se mi je samo piti. Piti! Z rokami sem se podrsal naprej. Telo je vztrepetalo v krčevitih sunkih. Pesek je zvenel. Kot kača do plena sem se priplazil do roba in nagnil svojo trudno glavo nad živo gladino. Ko da bi bil imel samo usta v svojem obrazu, sem se slepo dotaknil gladke, hladne površine in omočil svoje osušene ustne. Za trenutek sem se umiril, ko da bi hotel meriti vsak najmanjši utrip prihajajočega užitka. Tedaj pa ... Odprle so se mi oči. Veke so se razmaknile kar same od sebe, da me je zapeklo. In srečal sem lastne oči. V besnem navalu krvi sem zastrmel vanje. V tihem, pokojno vdanem zrcalu pod seboj, sem zagledal svoj beli, koščeni, nikoli se smejoči, od groze, trpljenja, strasti in želja izmučeni obraz. Greh se je razrastle nalik črnim perotim pošastno padajočega orla. Planil sem kvišku. Pekel je žarel v očeh. In iz njih so silile solze v vse požirajočem ognju, kakor voda iz gorečega vlažnega lesa.

Ne pij! Ne pij! — Trpi!

*

Tako sem šel od življenja, ki ni bilo moje, s pobešeno glavo kot zločinec. Marsikatero dušo sem ubil. In v temnih nočeh sem videl svoje dolge, bele roke v krvi se iztezajoče v neprodorno temo.

Nisem bil dober.

V spanju sem poslušal svoj lastni stok in se gnetel v nepregledni množici razgaljenih, pôtnih teles. Kakor blazen sem se pre-
-rival z vso tisto množico hitečih, ki so z menoj vred drveli k cilju, ki ga nihče ni poznal.

O, to niso bile sanje.

*

Bežal sem nazaj. Vse moje življenje je bilo beg. Hotel sem v sredino sveta. Daleč od vode. Od vsake utežitve. Med trde, neiz-

prosne skale. Med grobove, med spomenike. Tja, kjer ližejo plameni dobrega in zla duše in telesa. Slep sem taval in tešil svoj požar z nadami. In pred menoj so kakor v sanjah rasli svetovi in izginjali. In vsi so bili enaki.

Tedaj sem se stresel. Videl sem, da se od svoje in sveta sredine nisem premaknil niti za ped. Da stojim vedno na enem in istem mestu kakor pribit, in da prihaja in odhaja vse — samo od sebe.

*

Nisem se vdal.

V meni je živela ciganska duša.

Kaj je eno spoznanje?

Kaj so spoznanja v človekovem življenju? Nепrestano se porajajoča. Nепrestano se ponavljajoča. V večni borbi med seboj.

*

Šel sem naprej. — Sam svoj vodnik?

Sam svoj vodnik..., da bi ne izgubil tistega, kar sem iskal. Kajti samo en resnično velik občutek me je navdajal vsako sekundo, uro za uro: da iščem, da nekaj hočem!

«Kaj», «Zakaj» in «Čemu» so rasli, ubijali in porajali. In ko sem se vpraševal od vseh zapuščen, sem se spomnil, da so minila leta. Ozrl sem se in zastrmel v svoj svet.

Bil sem tam, kjer sem bil že pred meseci, kakor lani, kakor pred leti, ko sem storil prvi korak v to kraljestvo večno živih, rastočih grobov in večno k nebu vpijočih spomenikov. Ne eden prvih se ni odprl, ne eden zadnjih ni padel pod ozračjem pregnanih, zadušeni krikov. Ko da stoje za vse večne čase, kljubujejo z menoj: grobovi klicarji, spomeniki stražarji.

V središču sveta sem bil.

Povsod sem bil v sredini.

V zemljo bi se bil vdrl in pod nebo bi bil splaval — oboje hkrati.

Spal bi rad večno in večno bi rad bedel — oboje hkrati.

*

Nekega dne sem se srečal v mestu, kakor je srečal izvošček, ki je dolgo stal na preži, damo, in jo je odpeljal kamor se ji je zahotelo. Tako je bilo v meni prazno: Stal sem na preži in čakal in nisem vedel na «kaj». Pa sem sebe srečal v prekletem mestu. Še tam, na široki planjavi sò mi klecala kolena. Pa sem šel in nisem pomislil. In tisto noč, ko se je trušč vozov, avtomobilov, tramvajev, krika in smeha polegel, ko sem taval po vseh zapuščenih ulicah, mimo tihih in skrivnostnih šumov polnih hiš, me je

srečalo in nagovorilo dekle. Vztrepetal sem. Kri je zagorela v prazni cesti. In spet sem zagledal sebe drugačnega — kot sem si bil mislil, da sem.

Ali, ko sem začutil na svojih mrzlih ustnicah njen hladni dih razplamtelega življenja; ko so se me oklenile njene bele, suhe, izgledenele roke; ko sem začutil njeno vitko, koščeno telo, njene usahle prsi, sem kriknil, ko nisem mogel krikniti v velikem miru obupa. In slišal sem svoj krik. Ona pa ga ni slišala. Preslišala ga je. Njena bolečina je bila večja od moje. Segel sem ji v mlado roko in stekel, preganjan od njenih svetlih, presunjenih oči.

Mar sem bil to jaz?

O, ne. Ne. Nikoli nisem to jaz.

Bila je ona, samotna, izgubljena, gladna duša noči, ki je za trenutek rodila novega človeka.

Bila je ona, zavržena in od sveta obsojena.

In v obsodbi do tistega sveta sem ostal večno zapisan v njenem spominu.

Tedaj sem zagledal pod medlo cestno svetiljko bitje. Na rume-nem tlaku se je zibalo sem in tja, se držalo za trebuh in se sme-jalo, smejal, smejal.

Spoznal sem se v mestu: Tisti mož je pravi. On zna živeti. Ziblje se kot otrok v gugalnici. Smeje se in si misli: «Kako lepo in dobro je vse. Gospodar sem!» — Ti pa ... Beži! Pojdi! Nič nisi! In nič ne boš!

Šel sem.

Tudi on bo nič.

*

Odšel sem in se v tisto mesto nisem več povrnil. Bil je moj rodni kraj. Nisem obiskal ne materinega ne očetovega groba. Nisem obiskal svojih krvnih bratov in sestra. Prijateljev in znan-cev se nisem spomnil. Srečal sem samo Andreja. O, dolgo je bilo temu, kar sva si bila stisnila zadnjič roko.

In koliko sem imel Andrejev. Vsi so mislili, da beže od sredine k skrajnosti. Drveli so za ekstremi in se lovili za pariška krila. Pa so se znašli med akti, kjer so našli samega sebe: Svoje ime, svoje rojstvo in svojo številko. In bili so zadovoljni nad neizpod-bitnim dejstvom, da so tudi oni v uradnem spisku. Smeh jim je igral na licih in od veselja so si meli roke. Ko pa so stokrat pre-brali vsak svoje ime in svojo številko, so se njihovi obrazi uradno zresnili: spomnili so se svojega dela, svojih dolžnosti in svojega dostojanstva: da morajo prebrati in vpisati še druga imena. A ko so opazili nekateri, da imajo številko eno, deset, enajst, pet in dvajset, tisoč ali celo sedem tisoč pet sto šest in sedemdeset, je

zrastel zaradi te številke v njih ponos. Samo eden je lahko prvi. Samo eden ima lahko številko trinajst. Samo eden more biti sedem tisoč pet sto šest in sedemdeseti!

«Gorje meni!» sem si mislil.

Gorje vsem, ki so na moji poti.

*

Kmalu bo jutro. Hiteti moram. Da grobarja prehitim.

Ti, ki me stražiš z mrtvimi očmi, medliš. Hladen si. Hladen strmiš v moj svet.

Nič te ne moti.

Življenje, ki ga živiš to uro v polsnu, ti ni novo. To je moja zadnja noč, ki je tvoja.

Postal si eno z menoj.

*

Zimski veter je utihnil.

V viharju zamira moje srce.

*

Zunaj sijajo zvezde. Molče.

Solnce vzide. Mrliči solca ne ljubijo. Hiteti moram.

*

Vse sluteno je prišlo.

V jeklu sem se priklonil zemlji. Prejel sem krst krvi.

Svet je vztrepetal.

Iz tihega miru je planil presket, pritajen in rezek, da je rezal v meso do srca.

*

Pogledal sem nazaj.

Po zemlji je hodil apostol v škrlatu in je oznanjal sveto besedo.

Po zemlji je hodil apostol v belem oblačilu in je oznanjal sveto besedo.

Premagan, truden in žalosten je klonil s svojo glavo.

Za trenutek je zavladal molk.

Vse je onemelo.

*

Tedaj se je k solncu razlegel krik.

Zemlja se je stresla v svojem osrčju.

V mogočnem blisku je šinil visoko pod nebo ognjeni plaz, se v grožečem, ostrem loku zvil in zemlja je zabobnela v strahotnem grmenju pošastnega ognja. Mrak je zajel dan. Noč je oklenila svet. Orjaška roka je razkovala del vsemirja. Zagorelo je obzorje, kot bi švigale ognjene kače v noč. — V mrtvo, črno, «tiho pred

menoj». In za mano je šla beseda, sodba in obsodba vseh obsojenih: — Begunec! —

V svet gorja sem šel za srcem svoje matere.
Osvobodil sem se njihovih verig. A svobode ni.
Po zemlji hodi Kristus.

Zašumelo je.

Oslepljen od žgoče bolečine sem obležal. Ležal sem na goli zemlji v svoji krvi. Na tisti zemlji, v katero so se vtisnile stopinje vseh poginulih rodov. Vse se je izgubilo.

Sanjal sem:

V meni se je porajala blaznost. Živel sem v zavesti, da se nahajam na nepregledni, gladki, drveči gmoti. In na tisti gmoti, rjavo se svetlikajoči gmoti, sem videl samo pet dolgih, koščenih, iztegajočih se prstov, ki so segali po majhni svetli igli. Ali ta igla je drvela hitreje od gmote same, po neskončnem bregu vse globlje, vse niže, v strašni misli, da ji zmanjka vsak čas tal.

Mojega življenja se je doteknila smrt.

Tedaj sem izpregledal.

S trepalnic je padla težka zavesa.

Vso pokrajino je objel vid jemajoč zarjast svit. In kakor v razodetju sem zastrmel v jutro, oblitu s krvjo.

Kakor prej je ležala ravan posuta z belimi skalami, z neštetimi spomeniki. Nisem videl ruševin. Nisem jih videl. Kakor prej sem videl samo spomenike stotisočev — kot kepa se dvigajoče, kot gramoz razmetane. Pogled je klonil vse niže, niže k zemlji. In med tistimi čistimi, belimi skalami, med tistimi visokimi, smelimi spomeniki, iz katerih dihajo vsi mrtvi in vsi živi, med njimi se je vrstilo milijone križev, vsajenih v zemljo kot neizdrte korenine.

Živel sem na grobu.

Živ mrlič.

Živa senca smrti.

Prisluhnil sem lastnemu srcu, če še bije.

In ko sem spoznal, da bije z nezmanjšano močjo, me je navdalo čustvo, da se moram sprostiti, da se moram rešiti strašnega kraja.

Pa sem stal na ravni ploskvi.

Sredi življenja.

Mrtvi so izpregovorili:

Živi med križi!
Tvoj še ni stesan.

*

Morda je tu začetek mojega rojstva?
Morda je tu začetek moje smrti?

*

Morda mi je pogled ušel skozi nepravo okno. Katero okno bi naj bilo pravo? Videl sem tovarno in cerkev. In tedaj je zdrnil spomin v eni sami minuti skozi vsa leta. Roka mi je vztrepetala. Slabo sem zadel. Prihiteli so ljudje in videli, da sem še pri zavesti.

Zato je bila v tisti zadnji uri v mojem srcu, v moji duši sladkogrenka zavest: da morem še v svoji smrti ustreči ljudem. In vsi, ki bodo odslej hodili mimo mojega groba, se bodo s hvaležnostjo spominjali: v blagoslovljeni zemlji leži.

*

Jutro prihaja.
In ž njim moje odrešenje.

P A R I Z

F E R D O K O Z A K

O krivi veri (Nadaljevanje.)

Današnje vrstice, ki sem vam jih namenil, morda ne spadajo posebno izrazito v okvir najinega dogovora; toda kaj bi z okvirji! Mislim si, da morda niste žejni baš samih in golih opisovanj, po drugi strani pa ne verjamem, da bi vam ta troha moje samovoljnosti pokvarila zanimanje za vtise z mojega romanja. Sicer pa, obrnite stvar kakor hočete — do očitaj je še daleč. In če me je že obsedla vrsta misli, spričo živega obeležja sveže navezujočih na domisleke od kdaj poprej — naj se izžive v besedi, pa čeprav morda nekoliko na vaš račun.

Sicer pa niti ni zadostnega vzroka, da vas strašim. Saj končno gre vendar le za svet, ki se suče vsak dan okrog mene — tuja reka, ki se ji v najvsakdannejših podrobnostih izkušam približati, jo razumeti, otipati v njenem življenskem živcu. Nam vsem je sistem, tisto splošno ogrodje vsake evropske družabne enote, dobro znan, dejal bi, domač in kar zanima, je prav za prav le sok tega sistema, oziroma, če hočete, rasa, element ali kakor bi že imenoval vse tisto,

kar opredeljuje izraz in funkcijo. Natančno se zavedam, da v tem področju ni absolutnih sodb, da prav za prav ni tistih vrednostnih nepremičnic, na katere bi lahko oslonil nazor z vsemi posledicami in pomenom. Vendar nekaj je, bolj intuitivno zgrabljeno, kar omogoča orijentacijo in vzbuja slutnjo o materialu, odkoder zajema obeležje ali individualna inteligenca ali družabna plast sok za svojo človeško akcijo. Nekaj je, kakor na primer čutnost, ki jo prisojajo francoski rasi, dasi se mi zdi, da je s to besedo lastnost preozko označena in da je njeno bistvo globlje. Ob tej besedi se mi zmirom razgrnejo pred očmi razgledi vprašanj: Zakaj je na primer v francoski literaturi razmeroma mnogo manj liričnih strun, kakor v mlajši ruski? Odkod monumentalno jasni pojem forme, ki spominja na vzorno razporejene marmornate bloke, ki je italijanski pisani besedi kljub vsem likovnim tradicijam skoro tuj? In misel, tista gola, smotrna in logična misel novega veka, ki se nikjer ne odmika od neposredne, skoro grobe empirije in ki skoro nikdar ne omoči svoje peruti v skrivnostnih vodah pračloveške religijoznosti? Na prvi pogled se morda zde ta vprašanja daleč stran od one poudarjane, enostransko označene lastnosti čutnosti, vendar je morda baš tu vhod v pozemsko snovanje, kjer poleg razvojnih nujnosti soodloča tudi kri plemena s svojimi, brez dvoma širše in absolutnejše govorečimi lastnostmi. Toda tod, v ta razglabljanja vas ne nameravam pehati, ker danes tudi meni ni do njih. Rajši ostanem pri vsakdanjem dnevu, ki sem ga poln in kjer se zavedam le tega, kar vidim. Najpreprostejše trenutnosti, pa recimo, tudi z gestami civilizacije vred, ki sredi bujnega prometa čuvajo otroke in skrbe za invalide. Nas, organizacije vajene belokožce, silijo k sentimentalnemu odobravanju, vendar nas v srcu puščajo hladne. S toplino pa beleži spomin rdeč in debel, s košatimi brki presekan obraz človeka z ulice, z vsem njegovim zdravjem in jedro zastavnostjo; vidim ga sklonjenega nad svojo skrbno pripravljeno jedačo, vsega predanega uživanju, ki ga mu daje glad robustno-sočne nature. Do kolen, do pasu je zakopan v zemlji, posest in denar ga pehata v delo in varčnost, v težaško borbo z življenjem. In zraven je njegov notranji koncept gibek in borben, ter diši po živalski odpornosti. Na horizontu tega vsakdanjega dneva se mi neprestano riše kitasta, strnjena postava, z ramami in z glavo vetru zoperstavljena, polna vroče, pozemske aktivnosti. In globoko v podzavesti mi živi občutek bistva njene plodne funkcije v celotnem organizmu.

Seveda ne mislim nič absolutnega s tem; le list, en sam list v knjigi neznanega sveta. Tudi tehtnica neposrednih simpatij ali antipatij se mi zdi tu prirodno izločena, ker ne iščem sožitja, tem-

več mi je vse bolj za biološka dejstva. Vi boste morda dvignili obrvi nad «človekom z ulice» kot nad preozkim zrelščem — toda po krivem, ker s to označbo ne mislim nič konkretno omejenega. To je popotniški horizont — pred očmi razlita reka; z njenim šumenjem se pogovarja srce. Kar nudi cesta, je lice dela in posla, opravkov in trenutnih usmerjenosti, je materijal vsakdanjega dneva in meni drag, ker je po svoji enostavnosti in neposrednem življenskem interesu biološko jasnejši. Kakor glad do zemlje in njenega trpkega, gostega mleka se vam razkriva boj samca in samice, v isti animalični realnosti, ki ne temelji v brezsrčnem materijalizmu, pač pa v aktivni in pozitivni materijelnosti. Čustvo ima duh po krvi, doživljaj je s predmetom tesno izpolnjena in odmerjena predstavna moč in sposobnost. Tod je zadel kamen gladino, od tod se razlivajo krogi življenja v harmonični, nujno izsiljeni formi, bodisi v tej ali oni afirmaciji in vtelešenju pozemske absolutnosti. Iz sirovega, bitnega nagona gnana življenska volja ima v formi svoj smoter, ki je zaradi tega tako vsa snovna, elementarna. Njeno nesentimentalno, realistično bistvo se vam kaže v vsaki gesti žitja in sožitja, v delu in orientaciji posameznika, kakor v razmerju spolov, v moči in značaju družine ali kjerkoli že.

Sem zašel predaleč? In vas utrujam? No, poizkusil sem le obuditi svoje bežne impresije vsaj v približno verni predstavi in iz njihove splošnosti pronikniti v bistvo. Opisovanje detajlov se mi zdi dolgočasno in bi šlo prav za prav mimo mojega namena. Enako pa mi tudi zgornja izvajanja niso cilj, pač pa le poizkus okrepitve ozadja — odtod tudi ta groba, površna grupacija tonov in nijans. Gre mi prav za prav za osvetlitev nekega mojega splošnega občutka, nekakšne osnovne zavesti, ki me je obšla sredi tega velikomestnega obeležja, na romanju med tisoči in tisoči raznovrstnih življenj. Namreč zavest močne življenske volje krog in krog, zavest aktivnega elementa, čigar jedro še ni izsanjalo temnih sil svoje plodnosti, pač pa kipi v tvorni žeji in sposobnosti. Zaslutil sem linijo njegove rasti, visoko nad črto razvojne dognanosti, izpolnitve in utrujenosti in spomnil sem se krive vere, ki je posebno po vojni tako sugestivno šla od naroda do naroda in oznanjala propast zapada. Če izločim takoj iz početka vse politične motive in upoštevam le tisto, kar je v miselnosti posameznih skupin gojilo in vzdrževalo ta nazor z vsemi nujnimi zaključki, se mi zdi, kakor bi prisluškoval zgodnjeromantičnim strujam, ki so se pred licem polnega življenskega utripa zamaknile v preteklost in tam poizkušale najti nove niti razvoja, ne meneč se za živo realnost okrog sebe. Sorodna miselna špekulativnost seva iz trdi-

tev, da se je zapad izčrpal, izživel in da prevzame zdaj vzhod njegovo mesto v zgodovini. V Nemčiji so po vojni druga za drugo vznikale filozofske šole, ki so se trudile ustaliti tradicijo v indijski, oziroma splošno vzhodni miselnosti, založništva so preplavili prevodi filozofskih in drugih knjig skoro vseh vzhodnih narodov, v delih posameznih pisateljev je odjeknil ponarejeni ritem vzhodne izraznosti — velik, neutajljiv polet energij, ki pa že danes lahko trdimo zanj, da se je zrušil sam vase. In ta rezultat je bil nezogiben, zaradi preprostega dejstva, ker tako zvani zapad še živi in ker obenem ni mogoče poljubni špekulaciji na ljubo presajati razvitega in živega organizma v to ali ono zemljo.

Ves nazor o dekadenci zapada se mi v bistvu svoje formulacije zdi miselna spaka in od prvega početka že sem zrl v njem pohabljen stvor, ki je — po spočetju tuj zdravi realnosti — ostal tudi v resničnosti izrodek, brez tiste življenske aktivnosti, kjer bi normalna dedukcija utegnila navezati niti živih, iz potrebe rojenih smernic. Bil je deloma izraz notranje stiske, deloma pa v bolečini splasene miselnosti, ki je v prvem boljšem prividu iskala tal in stabilnosti. Toda kljub temu ga upoštevam, kakršen je, zaradi par pripomb in ugotovitev. Moj namen ni, zagovarjati zapad in njegovo življensko moč, kar bi bilo menda enako težko in izključno špekulativno ravnanje, kakor je trditev o njega zatonu. Vendar bi podčrtal, da pri vseh podobnih ugotovitvah ni merodajen z očmi in ušesi zaznaven svet, pač pa vse bolj intuitivno obsežena skrivnost. Kdor bo v Parizu motril življenje družabne plasti, ki tvori nekakšno raso, oziroma plemensko reprezentanco in ki jo — ne toliko zaradi njene socialne vloge in položaja, pač pa zaradi mentalitete — nazivamo meščansko, bo ugotovil značilno razvojno stopnjo, ko se rast iz potrebe prevesi v iskanje zadostitve v samem sebi zaradi sebe. Vegetacija ne žene več svojih sokov zaradi tiste gole, od solnca vdahnjene forme, ki znači realen izraz življenja, pač pa se izživlja v kultiviranju formalne bujnosti, ali kratko, v luksuzu videza. Tu zrem početke njenega dejanskega odmiranja, ker se izmika zakonitosti plodnosti, kjer izgublja njena funkcija moč in značaj univerzalnosti in stremi za ozko, izolirano akcijo gojitve in užitka. Naš vsakdanji kruh ni več tista zdrava zveza z zemljo, ki jo posvečuje delo, pač pa je postal predmet lasti ali posesti, izven potrebe in prirodno se izživljajočih energij pridobivanja. Tu sem spadajo tudi vsa hlastanja po čutnih in umskih senzacijah, vsi tolikokrat omenjani erotični ekscesi, pa kokain in zamorci in bogve kaj še; vendar — to poudarjam — ne le v Parizu, pač pa po vsem civiliziranem svetu. In na to ugotovitev opiram svojo misel, da spričo zdrave aktivnosti, ki ti prevzame

srce na tej veliki cesti življenja, ne morem verjeti v notranji razkroj teh voda; vse bolj se utrjuje v meni zavest bolezni, ki jo pa krije v sebi hiša, posest ob tej cesti.

Le toliko o trditvi o propasti zapada, kakršna je. V bistvu pa sploh odklanjam podobno orijentacijo, ker se mi zdi, da je že davno ugasnil tisti čas, ko bi lahko posebej in s posebno nijanso v pojmovanju razpravljali o zapadni kulturi in zapadni miselnosti. Iz zapada je sunil v noč plamen novega veka, po svojih smereh in vsebinski teži čist izraz nujnosti, ki jo daleč od naše neposredne zavesti porajajo skrivnosti razvojne akcije in reakcije. Od zapada je šla luč po gredicah evropskega stvarstva, tja, kjer je bila tema in kal novih, zavestnih vegetacij. Ne bom se izgubljal v podrobnejših kulturno-historičnih razmotrivanjih, zaradi tega omenim le značilen spomin, ki ga najdete v Gorkega «Spominih na sodobnike». Pisatelj je bil priča prepiru med Leonidom Andrejevim in nekim popom očetom Fedorjem. Ta je izpodbijal Leonidovo trditev s sledečo opazko: «In vendar je Evropa naša krstna botra! Nikar ne pozabite! Brez Voltaira in drugih mislecev Evrope bi midva ne vprizarjala zdaj te filozofske tekme...» Spomnil sem se Dostojevskega in njegovega nauka o temeljih samostojne ruske duhovnosti, Car, Krist in narod! Odvrnil se je od zapada in iskal doma, v ruski zemlji rusko vsebino in zmiselnost življenja; «zavest lastnega življenja», ki jo je obudil Puškin, je on z vročo strastnostjo vernika vsadil v živo, sočno srce svoje rase, ne da bi se bil prav za prav zavedal, da je bil baš v tej svoji metodi in smeri najvdanejši učenec neljubljenega zapada. In tesno ob njem mi je pred očmi Nietzsche, ki je drugod, v drugi zemlji, s tako močnim interesom prisluhnil besedi tega ruskega genija. In za njim mlada Nemčija, mlada Francija... Kam s temi opazkami? Omejil sem jih na skrajnost, vendar zadoščajo za osvetlitev razgledov, ki se razgrinjajo pred menoj, kadar iščem v to smer jasnosti in resnice. Tedaj zrem duhovne njive Evrope, cvetja raznih organizmov polne, v eno luč, v eno zarjo duhovnih resnic in vere zamaknjene. Pojem zapadnega sveta se ruši pred dejstvom enotne evropske kulturne sfere, kjer je življenje organizma sveto, s svojo lastno radostjo rasti in s svojo oplajajočo močjo, v krogu ustvarjajočih bratov pod skupnim nebom lijoče v skupno smer. Danes, ko so narodi prebujeni in v rasni bistvenosti tvorno ustaljeni, vidimo vse pretekle razvojne postaje v strnjejšem pomenu in smotrnosti. Novi, sveži cilji razmikajo horizonte in v objemu njihovih komaj zaznavnih linij se zgoščajo vsa pota posameznih enot v obraz bojev, zmag in dela za skupno, evropsko kulturnost in kulturo.

In jaz sem sin Evrope. Nemška misel se je po svetovni vojni izkušala iztrgati nujnosti in logiki dognanih smernic in meni se zdi ta poizkus bega znak slabosti in strahu. Z naših ladij ni mostov v varnejša, ugodnejša ozemlja. Tu med grobovi in dejanji vseh, ki so gradili in ustvarjali pred nami, je i naša izpolnitev, naša rast. Važne niso komaj rahlo pozabljene razvaline za nami; važna ni dobrota ali groza današnjega dne, ne bodočnost, čudno zveržena, nejasna in kakor od bog ve česa nosna. Važno je, da ostanemo v smeri živi in to je mogoče le tu, kamor sta nas postavila razvojno dejstvo in čas. Evropa bo mogoče v novem svetlem snu izlečila svoje rane in zakipela v bujnosti neslutene plodnosti; morda bo v krvavem krču izmučena opešala na poti za blede, hladno zvezdo resnice — vseeno! Toda ta zvezda bo in mora biti tudi naša.

(Dalje prihodnjič.)

PREGLED SODOBNE KNJIŽEVNOSTI V ŠPANIJU

S T. L E B E N

III.

(Konec.)

Generacija 98letnikov je sicer globoko razgibala duhovno življenje Španije proti koncu 19. stoletja, ni pa niti malo dosegla ciljev, ki si jih je bila zastavila, hoteč dvigniti ljudstvo v višino sodobnega evropskega življenja ter mu vcepiti silo in energijo za praktično, smiselno delo. Vsi ti 98letniki so preveč hladno razmišljujoči, preveč samosvoji in nedostopni, da bi bili s svojimi idejami prodrli v široke ljudske plasti. Saj jih je širša publika komaj poznala po imenih. 98letniki so se pretesno zaprli v slonokoščeni stolp kriticizma in pretrgali živo vez z ljudstvom, kakršno v resnici je in živi. Z vso še tako ostroumno kritiko niso rešili in razvozljali problema španstva, marveč so ga samo osvetlili z novimi vidiki, z datumi, s statistikami, z osebnimi vtisi. V bistvu je ves njih napor in vse njihovo delo čisto negativno. Manjka jim stvariteljske sile, epične gorečnosti, romantičnega navdušenja. Zato med vsemi 98letniki ni skoro nobenega čistega umetnika. Izvečine goje umetnost le toliko, da svojim idejam pripomorejo do plastičnejše živahnosti in učinkovitosti. Kljub negativnemu uspehu v reševanju nacionalnega problema pa ima generacija 98letnikov neutajljivo velik pomen v razvoju španske moderne književnosti. S svojim zgolj umskim in kritičnim delovanjem je sploh šele omogočila

nastop simbolizma v poeziji ter naturalizma v prozi. Treba je bilo, da so 98letniki kritično, ne literarno zgodovinsko, premetrili špansko književnost, da so zavrgli v Španiji tako zelo priljubljene akademične pisce, da so iskali in našli preprosto človeški element v španskih primitivistih in mistikih. Preden se je razcvetelo ustvarjajoče delo generacije iz leta 1900, je bilo treba njihovega neprestanega in neuklonljivega stremljenja, kakor se na primer odraža v vsem delu Azorina in Baroja, da očistijo izražanje človeških emocij retorične navlake, da jih skušajo podati resnično doživljene in neizkrivljene, izmaličene po načinu klasikov ali romantičnih realistov. Iz tega stremljenja izvira vsa estetična orientacija pesnikov in pisateljev, ki so začeli pisati po letu 1900, in ki jih v Španiji nazivljejo s skupnim imenom «generación poetica del 900», literarno gibanje samo pa «modernizem».

Ta novi val svežega ustvarjanja je najvišje in najprej zajel poezijo, ki je bila prav v Španiji vse 19. stoletje najmedlejša in najrevnejša. To stremjenje mladih, ki so ga vzbudili 98letniki, za nečem novim, pristnim, osebnim, močno in resnično doživetim, se je umetniško izživele najprej v poeziji. Nemir in hrepenenje tedanje mladine po novih umetniških vrednotah in potih pa so netili še glasovi o novi poeziji v Franciji, vesti kakor evangeliji o simbolizmu, o Verlainu, o Mallarméju. Takrat v Španiji ni nihče točno poznal ne parnasovcev, ne simbolistov, ne dekadevtov. Večina mladih ni znala francosko, Baudelaireja, Verlaina in Mallarméja pa so v spačenih, nalašč karikiranih prevodih prinašale samo stare, vsakemu novemu gibanju sovražne revije («Gente vieja», «Madrid Cómico»). Vendar so skozi popačene, zlobotne prevode mladi zagledali odsev daljnih, novih lepot, ki so jih še močne nosili sami v sebi. Zato so pričetki mlade modernistične poezije v Španiji tako nesigurni, plahi, neodločni. Čisto nanovo je bilo treba ustvariti izrazna sredstva, prikladna novemu doživljanju, in ker se niso mogli drugje, so se mladi učili ob karikiranih prevodih, ki se namesto gostili temačnost originalnih verzov. Pojavil se je v španski književnosti prvi modernistični stil, sila temačen in španskim očem nepojmljiv, kjer je subtilna in redka črta še baročno preobložena z vsem tradicionalnim metaforičnim bliščem južnjaške domišljije. Kajti skoro vsi pesniki, ki tedaj snujejo na prenovitvi poezije, so Andaluzijci. Iz Andaluzije je Salvador Rueda, Manuel Reina, Francesco Villaespesa in oba največja, Antonio Machado in Juan Ramón Jiménez.

Španski simbolizem, oziroma modernizem bi se bil brez dvoma kljub težavnim začetkom razvil, očistil in dozorel v prave pesniške umetnine, kakor jih pozneje srečamo v delih kakega Machada.

ali Jiménez. Ne bil bi pa dozorel tako naglo, tako bohotno in sijajno, da je obrnil nase pozornost vse evropske javnosti, če bi se mu ne bil pridružil Južni Američan Rubén Darío, rodom iz mesteca León v republiki Nikaragua. Rubén Darío je tako samonikel in blesteč pojav v moderni španski liriki, da se na prvi pogled zdi, da je on nje edini predstavnik, njeno jedro in osrčje, da jo je on edini priklical v življenje in jo umel stopnjevati do klasične popolnosti. Po svojem južnoameriškem poreklu Rubén Darío sicer ne spada v zgodovino španske književnosti, toda ves prerod španske lirike v Evropi je v tako tesni zvezi z njegovim življenjem in delom, da ga brez dvoma lahko imenujemo liričnega mojstra evropske in ameriške Španije. Njegova prva pesniška zbirka «Azul» (1888) in kritika, ki jo je o njej napisal Valera v slovitih «Cartas americanas», je po nekaj letih združila na iberškem polotoku krog sebe vse mlade talente, ki so poskušali dati španski liriki novo vsebino in novo obliko. Darío sam je temu gibanju v stari Španiji pomagal, kolikor je mogel. Prevajal je francoske simboliste, potoval večkrat v Španijo, navezal nešteto osebnih stikov in tako ustvaril modernistični liriki v stari Španiji močno, nezlomljivo hrbtnico, ob kateri so potem zrasli z jasno zavestjo lastne moči in samobitnosti vsi veliki španski modernisti. Vendar izmed domačinov ni nihče prekosil Američana v moči pesniškega ustvarjanja in Rubén Darío je slej ko prej največji sodobni španski lirik, princ moderne španske poezije.

Kakor Verlaine je bil Rubén rojen pesnik bohem, ki mu je vse življenje potekalo v negotovosti, v mučnih blodnjah s kontinenta na kontinent, po najraznejših poslih in opravkih. S 14. letom bibliotekar v prestolici Managua, je bil pozneje urednik v Chile, odposlanec Nikarague pri Kolumbovi proslavi v Madridu, konzul Kolumbije v Buenos Airesu, konzul Nikarague v Parizu in končno dopisnik argentinske «La Nación», dokler ni po neštetihih potovanjih po vseh evropskih mestih končno pristal v rodnem Leónu in tam umrl leta 1916. Kakor Verlainovo je bilo tudi njegovo življenje podvrženo izmenam alkoholičnih kriz in svetlih prebujenj, neprestanim borbam med padanjem in dobro voljo, med mističnim in poganskim v njegovi naravi. V prvih svojih pesniških zbirkah «Azul» (1888), «Epistolas y Poemas» (1885), «Abrojos» (1887) piše še docela akademsko korektne verze v klasično španski tradiciji. A po zbirki «Azul» ga vsega prevzame želja, da bi se sprostil vseh tradicionalnih vezi, da bi svoji zapleteni in bogati notranjosti našel nebrzdan in prost izraz, ki bi bil kolikor mogoče resničen in neposreden odsev doživetja. Naučil se je francoščine in se šel učiti tehnike prostega verza k fran-

coskim simbolistom, zlasti k Verlainu. Ker je imel že po naravi izreden čut za ritem in barvitost verza, nenavadno občutljivost, da je strastno zadržtel ob vsaki besedi in glasbi, ob vsem, kar blesti in kar poje, je v kratkem dospel do čudovitega obvladanja besede in verza in do izredne sposobnosti v ritmični iznajdljivosti. Zbirka «Prosas profanas» (1899) je višek Daríjevega pesništva v umetniško formalnem pogledu. Išoč in tipajoč neprestano za vsem, kar je redko, nenavadno in novo, je s to zbirko sicer ogorčil puriste, a obenem izvlekel špansko poezijo iz gnilobe akademičnega marazma. Nikdar prej ni poznala španščina tolike gibkosti in tolike glasbe. Najčistejše in najgloblje pa je zapel Darío v «Cantos de vida y esperanza» (1905), kjer mu ne gre nič več za tehnične akrobacije in subtilnosti, marveč kjer razkriva le še zadnje globine in raztrganosti svoje občutljive, ponosne, bolesterne, slabotne in otroške duše. V jasnih besedah je izrekel ono, za čemer so stremeli vsi mladi poeti v Španiji: biti popolnoma odkrit, peti iz notranje tesnobe, iz gorečnosti, iz čistega občutja in naravne moči:

Todo ansia, todo ardor, sensación pura
Y vigor natural; y sin falsía
Y sin comedia y sin literatura . . . :
Si hay un alma sincera, esa es la mía.

Zato tudi Daríjeva pesem ni nikdar umetno izmišljena in krčevito napeta. Njena lepota in globina je v nespremenljivem, plemenitem blagozvočju, neprisiljenosti in skoro otroško preprosti resničnosti. Najgloblje pa zazveni takrat, ko z vsemi čudovitimi pripomočki svoje tehnike popolnoma pozabi na to tehniko ter v tesnobnih nočnih ali sentimentalnih romancah izraža svojo neprestano agonijo in svojo vero v neko boljše življenje.

Tako je «Američan» Rubén Darío s svojim genijem sprostil poezijo v Španiji preperelih, a vendar neverjetno trdnih akademskih vezi, vrnil kastiljanski liriki samozavest in ji vlil moči, da si utre nova pota. Rubénu Daríju gre hvala, da so se kastiljski pesniki mogli povrniti k Góngori in istočasno spoznati v sebi tisti notranji nemir, ki so ga takrat doživljali ostali pesniki moderne Evrope. On jim je dal poguma, da so poglobili lastno skrivnost, izrazili najosebnejša doživetja, obenem pa jim je dal na razpolago nov, do skrajnih možnosti razgiban, gibek in profinjen jezik.

Številni so pesniki v Španiji, ki so sodelovali na preporodu kastiljske lirike. Le na kratko naj bodo omenjeni: Sa l v a d o r R u e d a, ki je z vročimi, barvitimi orisi južnih pokrajin v zbirki «En tropel» (1902) začel ustvarjati nastroj, značilen za novo liriko, M a n u e l R e i n a z zbirkami «El jardín de los poetas» (1899)

in «Robles de la selva sagrada» (1906) ter Ricardo Gil z zbirko «La Caja de música» (1898). Najvišji med španskimi modernističnimi poeti pa je brez dvoma Antonio Machado (rojen leta 1875.), poleg Rubéna Daríja najmočnejša pesniška osebnost moderne Španije. Rodom iz Andaluzije je tudi njega kakor Bécquerja, Jiménezza, Villaespeso osvojila čistost in grandiozna zapuščenost kastiljske planote. Skrivnosten, tih in globok je zastrl Machado v sebi mladostno južnjaško nprav, mladostne spomine na toplo Andaluzijo, vso nepremično v žarkem solncu, ter dal svojim pesmim videz preprostosti, brezbarvnosti, čiste veličine, kakor diha iz uboštva kastiljske pokrajine. Vse, kar tvori lepoto njegovih pesmi, je skrbno zakrito, glasba verzov, pridušena, podobe kakor iz globokih sanj. Zdi se, da poje Machado iz neke daljne, skrivnostne notranjosti, ki je človek nikdar ne more zajeti s polnimi rokami. Blodnje noči, komaj zavedne kretnje v spanju, nerazumljivi glasovi, ki kličejo v polsnu, vse tisto sanjsko, komaj zavedno življenje med spanjem in bedenjem na prečuden, skoro nepojmljiv način iz zapuščenosti skrajno preprostih, večkrat ponavljajočih se besedi, brez blešča, brez šuma in narejenosti. Vendar ta parnasovska, marmorna preprostost motivov in verzov v «Soledades» (1905) ni istovetna s spontano preprostostjo na primer Bécquerjevih verzov. Dočim Bécquer ali tudi Rubén Darío s pesmijo izčrpa vse doživetje, pa Machadova zgnetena zmernost v izražanju vzbuja slutnjo prikritega, brezupno trpkega, raztrganega življenja, ki bi rado nekam v višine in jasnost, a že v istem hipu omahne v sen, v brezdolje, v neko turobno, plemenito odpoved. To čuvstvo lenobnega brezupja, ki sta ga izpovedala že Azorín in Baroja, je nad vse značilno za špansko duševnost in ga ni morda nihče izrazil tragičnejše in resničnejše nego Machado. Od leta 1905. do leta 1908. je Machado popolnoma umolknil. Umaknil se je v malo, zapuščeno mesto Soria sredi katiljskih planjav brez cvetic, ki so duši kakor neprestan opomin k vedrosti in odpovedi. Tu napiše «Campos de Castilla» (1912), kjer mu je slikanje kastiljskih planot pretveza, da v pokrajini vpodobi lastno notranjo zapuščenost in brezupje. «Soledades» in «Campos de Castilla» sta brez dvoma dva najtrajnejša spomenika sodobne španske lirike.

Manj globok kakor Machado, bolj sentimentaln, nežen in otožen kakor nemški Lenau ali francoski Samain, je v svojih poezijah Juan Ramón Jiménez (rojen leta 1881.), moderni Bécquer, pevec «andaluške žalosti». Hladen in zaprt sam vase do skrajnosti, združuje ta aristokratski Arabec v sebi redko bogastvo neprestanega proizvajanja in zmožnost neprestanega ob-

navljanja, ker je njegova umetniška občutljivost izredno rahla, vedno budna in kakor potopljena v neke vrste panteistični delirij, ki spominja na indijske poete. Dovolj značilni za njegovo pesništvo so že naslovi njegovih prvih in najboljših zbirk «Rimas de sombra» (1902) — «Senčne rime», «Arias tristes» (1905) — «Žalostne pesmi», «Jardines lejanos» — «Daljni vrtovi». Otožnost je osnoven zvok vseh teh poezij, zvečine prav kratkih, kjer poetična emocija vzkipi ob čisto neznatnih podrobnostih — roža, solza, zvezda, fontana, -- ki pa jih pesnik predstavi zvezane z vsem ogromnim vesoljstvom. Poezija Jiménezova je zlasti priljubljena pri mladini in njen vpliv je lahko razbrati iz skoro vseh pesmi najmlajšega rodu.

Če bi hoteli podati kolikor toliko popolno sliko moderne španske poezije vsaj na njenih vrhuncih, bi morali podrobneje razpravljati še o Manuelu Machado, ki brata Antonia sicer ne dosega po globini in popolnosti, a je zato v zbirkah «Alma» (1907) in «Caprichos» (1908) ostal bolj južnjaško živahen z dražestnim smislom in umevanjem za ljudske melodije. Za izrednega oblikovalca sonetov velja Francisco Villasespa, čigar zbirke «Intimidades» (1898), «Tristitae rerum» (1907) ter «El jardín de las Quimeras» (1909) so najpopularnejše izmed vse simbolične poezije. Enrique de Mesa se odlikuje po čistem, svežem jeziku, Eduardo Marquina z zbirko «Odas» (1909) in Enrique Diez Canedo izpovedujeta svojo notranjost v rahlo vezanih, čistih verzih.

Vzporedno z novim gibanjem v poeziji se razživila tudi proza v nove oblike in vsebine. Kakor so mladi pesniki pretrgali s stoletnimi tradicijami klasične pesnitve, prav tako zavržejo pripovedniki «la novela regional» — realistični pokrajinski roman, ki se je šopiril v španskem pripovedništvu od začetka romantike pa skoro do konca 19. stoletja. Iz nove, sveže miselnosti mladih je vzniknil v poeziji simbolizem, v pripovedništvu pa naturalizem, ki ga ne smemo smatrati za neke vrste reakcijo proti simbolizmu, marveč le za drugo stran v izražanju iste mentalnosti. Prvi moderni španski romanopisec, ki je sicer pisal še realistične romane, a že z rahlo tendenco v naturalistični simbolizem, je Benito Pérez Galdós (1843—1920). Iz njegovega ogromnega dela — napisal je krog 80 del — je treba izločiti vse one romane, kjer skuša Galdós s pomočjo fabuliranja pobijati klerikalizem in zagovarjati liberalno tezo. Nekateri izmed teh romanov, kakor «Doña Perfecta», so sicer mojstrovine tehnične izvedbe, a kot umetnine brez pomena. Izločiti je treba iz njegovega dela tudi dolgo vrsto «Episodios Nacionales» (1873—1920), kjer skuša Galdós v obliki

romanov preživeti burno zgodovino Španije v toku 19. stoletja. A to niso zgodovinski, marveč zopet predvsem tendenčni romani, iz katerih neprestano gleda antiklerikalni demagog. Brez dvoma pride veliki pripovedniški talent Galdósov do veljave samo v romanih čisto pripovedne vsebine, kakor so «Misericordia» (1897), «Fortunata y Jacinta» (1887), «El doctor Centeno» (1885), «Mariana» (1878). V zgolj realistično slikanje vpleta sanje, vizije, krize mysticizma in blaznosti, a vse to tako človeško in naravno, da se nobeden njegovih pripovednih romanov ne zdi izumetničen, marveč polje iz njih široko, presenetljivo polno življenje, zgrajeno na vsezmagujočem optimizmu, ki izvira iz globoke srčne dobrote avtorjeve. Pri Galdósu najdemo ono zmes srčnega humorja in optimizma, ki je značilna za Dickensove romane, le da je Galdós manj poet kakor Dickens, zato pa širši, epičnejši in zlasti globlji v slikanju instinktivnih, nepredvidenih dejanj v človeškem življenju, kjer katerikrat spominja na Dostojevskega. Čeprav je Galdós prehoden pojav, vezoč realizem z naturalizmom, pa je vendar prvi dal španskemu romanu 19. stoletja oni široki razmah, ki je manjkal vsem realističnim pokrajinskim romanom in ki je šele omogočil popoln razcvet naturalizma v Španiji.

Najvidnejši zastopnik naturalističnega romana v Španiji je sloviti Vicente Blasco Ibáñez (1867—1928)*. Za marsikaterega sodobnika je sploh vsa moderna španska književnost obsežena in izčrpana v tem edinem imenu, ki je vzbudilo ne samo v Evropi, marveč po vsem svetu neumljivo veliko pozornost. Kajti skoro nepojmljivo je, kako si je mogel ravno Blasco Ibáñez, ki je stal popolnoma ob strani vsem novim pokretom v Španiji in ki je v svojih romanih le nadaljeval Zolajev naturalizem, obveljati v očeh Nešpancev za največjega predstavitelja moderne španske književnosti. Redki so romanopisci, ki pišejo tako slabo španščino kakor Ibáñez, emfatično, brezskrbno, polno slovničnih nepravilnosti. Čeprav naturalističen romanopisec, je njegovo opazovanje največkrat sila površno, njegove ideje pa demagoško prikrojene okusu širokih mas. Toda Ibáñez je napisal sam o sebi: «Ponosen sem, da sem kolikor mogoče malo literaren, t. j. profesionalen pisec... Jaz sem človek, ki živi in ki piše, če mu ostane kaj časa, vsled nujne potrebe svojih možgan.» V teh besedah je ključ do skrivnosti Ibáñezove pripovedne umetnosti. Najboljši Ibáñezov roman je, kakor je rekel že Anatole France, njegovo lastno življenje. Prekipevajoče, bohotno, pustolovsko življenje, ki se je izživljalo prav tako v romanih kakor v antimonarhističnih za-

*Glej «Ljubljanski Zvon», 1928., štev. 3.

rotah, v žurnalizmu, v kupčijah in tveganih podjetjih, v poskusih kolonizacije in stotih drugih, vedno novih poslih. Ves neugnani dinamizem tega burnega življenja se odraža tudi v vsem literarnem delu Blasca Ibáñeza. Iz njegovih romanov, pa najsi bodo to dramatične zgodbe iz Valencije «Arroz y tartana» 1894., «Cañas y barro» 1902., «Entre naranjos» 1900.) ali pa romani upora («La catedral» 1905., «La bodega» 1905.), si je kakor iz njegovega življenja čudovita delavnost, pohlep po hrupni slavi, gledanje človeka, ki ga ne utruji noben prizor in ne otopi nobeno uživanje. Zato izžarevajo njegovi romani v nasprotju z mračnim Zolajevim pesimizmom ogromen optimizem, ki ne pozna nobenih ovir in zaprek. Težko je reči danes, kaj in koliko bo ohranila bodočnost iz tega okornega, neenakomernega, a vendar mogočnega dela.

Težko si je misliti večje nasprotje, kakor je nasprotje med neugnano življensko silo Blasca Ibáñeza in med rafinirano virtuoznostjo besednega umetnika Ramona Valle-Inclána (rojen leta 1869.). Valle-Inclán, rodom iz Galicije, ki je lirični, sanjavi del iberskega polotoka, je največji sodobni španski preciozist. Vse svoje življenje je posvetil iskanju ter brušenju redkih oblik, nenavadnih, pesniško močnih izrazov. V pesniških zbirkah «Aroma de leyenda» (1907) ter «Cuentos de abril» (1910) se pokaže kot kak Quevedov sodobnik iz časov baročne, konceptistične poezije. Naslaja se nad grotesknimi, nad preobloženimi dekorji, nad razkošjem in blestečim videzom. Obenem so njegova dela natrpana s temačnimi, težko umljivimi arhaičnimi izrazi, kajti poezija mora biti temačna, če naj je dobra. Znan je njegov izrek, ki so si ga pozneje prisvojili simbolistični dekadenti: El poeta, cuanto más oscuro, más divino! Ta svoj okus, ki tipa za redkim, tragično skrivnostnim, je Valle-Inclán prenesel tudi v prozo, ki je pisal čudaške, fantastične zgodbe markija Brandomína, naslovljene: Sonata de primavera, Sonata de estío, Sonata de otoño, Sonata de invierno (1902—1907). V pravem umetniškem smislu je Valle-Inclán medla osebnost; njegova zasluga pa je, da je zopet uvedel v književnost nianso, odtenek, iskanje lepih izrazov, ki so jih bili 98letniki preveč iztrebili iz svojih del. Valle-Inclán je teoretični, literarni utemeljitelj španskega simbolizma, ki mu je postavil zaveden program z izrekom: «Busquemos la alusion misteriosa y sutil, que nos estremence como un soplo y nos deja entrever, más allá del pensamiento, un oculto sentido.»

Poleg Pia Baroje, ki zavzema v modernem španskem pripovedništvu mesto kakor Antonio Machado v poeziji, je Filipe Trigo (1865—1915) najmočnejši naturalistični romanopisec moderne Španije, Trigo se je z romani «Las Ingénuas» (1901), «La

sed de amar» (1905), «Alma en los labios» (1905), «La Altissima» (1907) ter «Sor Demonio» (1908) uvedel kot erotični romanopisec, ki ima marsikatero skupno potezo z D'Annunzijem. Slovstveni zgodovinar Hurtado-Palencia ga imenuje «odkrito nemoraličnega in pornografičnega avtorja, ki je v nesrečo literature in umetnosti imel precejšnje število posnemovalcev». V resnici pa vsi erotični Trigovi romani niso niti najmanj pornografični, ker so pisani silno resno, v težkem, zavitem slogu in ker iz njih na vsaki strani seva fanatično avtorjevo naziranje, da ima vsak človek pravico do popolne, nehinavske naslade, da je današnja absurdna etika pokvarila ženo, polno lakote in žeje po ljubezni, ki pa je ne more utešiti zaradi absurdnih socialnih razmer. Žena, ki ji življenje odreka polno ljubezen, je v njegovih romanih proletarka in zanjo piše evangelije bodoče proste, neovirane ljubezni, ki žari iz romanov «Alma en los labios» in «La Altissima». Pod njegovim vplivom se je v moderni španski književnosti razvila cela vrsta erotičnih romanopiscev, med katerimi je najbolj znan Antonio Hoyos y Vinent («Novelas aristocraticas», 1917).

Omenimo končno kot nadpovprečnega pripovednika še tako različna romanopisca kot sta Ramón Pérez de Ayala ter Gabriel Miró. — Pérez de Ayala, avtor romanov «La pata de la ramosa» (1912), «A. M. D. G.» (= Ad maiorem Dei gloriam) ter «Belarmino y Apolonio» (1919), se odlikuje z izredno ostrim, ujedljivim, že na zlobnost meječim genijem, ki z neizčrpno bogatim in lahnim slogom piše kruto satiro naših običajev in spoznanj. Nekateri menijo, da je «Belarmino y Apolonio» ena največjih španskih knjig izza «Dona Quijota». — Ves nasproten po svojem značaju in običaju je Gabriel Miró, največji sodobni španski pokrajinar. Njegovi romani «El Padre San Daniel», «El Obispo Leproso», «El humo dormido», zlasti pa «Figuras de la Pasión de Nuestro Señor» dihaajo osebno prečuteno provincialno življenje, zgoščeno iz nešteto vonjev, predmetov, občutij. Miró se opaja s čutnostjo, s konkretnostjo. Zemlje ne opisuje s prisposodobami in metaforami, t. j. z intelektualnimi sredstvi, marveč s sugestijami konkretnosti v počasnih, sočnih stavkih.

*

Simbolizem in naturalizem sta danes v Franciji in Nemčiji že pretekla pojava. Če pa pomislimo na izredno pozni začetek španske romantike, ki je zaustavil ves literarni razvoj Španije za dobrih dvajset let, potem nam bo umljivo, da sta simbolizem in naturalizem v Španiji še v današnjih dneh živa pojava, ki obvladujeta še skoro vse sodobno špansko slovstvo. Mojstrom, kakor so Baroja, Pérez de Ayala, Filipe Trigo, Valle-Inclán, Blasco Ibáñez,

Villaespesa, Jiménez, Machado, je sledila pestra kopica mladih, ki se zdi, da se od prejšnje generacije razlikujejo v tem, da jih nič več ne zanima nacionalni problem, kakor so ga zastavili 98letniki, ki pa v bistvu ni prinesla nič novega. V prvih povojnih letih je Čileneec *Vicente Huidobro* zanesel iz Pariza v Madrid ekspresionizem, ki ga je španska mladina prekrstila sprva v «ultraismo», nato pa v «creacionismo». Leta 1921. so izdali ti, javnosti popolnoma neznani in zvečine obskurni ekspresionisti revijo «Ultra», ki pa je vsled nesoglasij kmalu zamrla. Danes, po osmih letih, je ta španski ultraizem, ki so mu sledili *Jorge Luis Borges* («Fervor de Buenos Aires» 1925), *Rogelio Buendía* («La rueda de color» 1925), *Gerardo Diego* («Imagen» 1922), *Gonzaler Lanuza* («Prismas» 1925) ter *Guillermo de Torre* («Hélices» 1925), docela propadel in sam *Guillermo de Torre*, njegov najvnetejši zagovornik in historiograf («Literaturas europeas de vanguardia», 1925.), priznava v prav kratkim priobčenem eseju o estetičnih problemih nove generacije, da ultraistična mladina ne predstavlja več resničnega sodobnega španskega naraščaja, ki da se vrača h klasičnim formam. Ker že govorimo o španskih ekspresionistih, ne smemo pozabiti *Ramóna Gomeza de la Serna*, ki ga *Guillermo de Torre* imenuje edinega predbojevnika španskega ultraizma. V resnici je *Ramón Gomez de la Serna* edina originalna osebnost, ki se je pojavila po letu 1900. Njegovo literarno delo, obseženo v približno šestdesetih knjigah, je v marsičem istovetno s futurizmom *Marinetti*ja ter kubizmom *Maxa Jacoba*, često le otroško igrakkanje, vendar skuša v nekih delih na močen in originalen način tolmačiti življensko dinamiko in prikazati življenje kot trenuten vrtimec materialnih in sentimentalnih atomov. Svet, ki nam ga prikazuje, je pisan in nemiren, vse stvari stopajo pred nas istočasno, kakor na kinematografskem traku. *Gomez de la Serna* pa ima ono notranjo preprostost in čistost, ki ga usposablja, da govori o vsaki najmanjši stvari, o svetiljki na ulici, o klobuku na beračevi glavi, o medvedku v otroških rokah s pravljjično nežnostjo in otroškim začudenjem, ki spominja na *Andersenove* pravljice. Lahko bi rekli, da je *Gomez de la Serna* poglobil do skrajnih možnosti ono nagnjenje k analizi najskrivnejših človeških utripov, ki se je pojavilo z generacijo iz leta 1900. kot posledica skeptičnega gledanja 98letnikov.

V današnjih dneh se zdi, da se je vsa literarna delavnost v Španiji osredotočila krog lirike. V Madridu in v provinci, zlasti v južnih pokrajinah cvete cela vrsta majhnih revij, ki objavljajo skoro izključno liriko. Nenavadno in novo učinkuje povratek cele

vrste mladih poetov h konceptizmu in vsemu onemu akademizmu, ki se je bil v začetku 17. stoletja izkristaliziral krog Góngore. Ta rehabilitacija Góngore, ki ji v Franciji odgovarjajo neštete debate o «čisti» poeziji, je morda eden najznačilnejših pojavov sodobnega literarnega življenja v Španiji. Drug značilen in originalen pojav v sodobnem španskem literarnem življenju pa je ustanovitev literarnega tednika «Gaceta Literaria», ki je pričel izhajati leta 1927. Urednika, drzni kritik Giménez Caballero in pesnik ter esejist Guillermo de Torre, sta mu dala izrazito kulturno-politično smer. Posrečilo se jima je, da je postala «Gaceta» ne samo literarna revija kastiljske književnosti, marveč da zbira krog sebe tudi sotrudnike iz Katalonije, Galicije, Valencije in Portugalske. V vsaki številki objavlja poleg kastiljsko pisanih člankov in razprav tudi eseje in literarne proizvode v portugalščini, katalanščini, v dijalektih Galicije in Valencije. Na ta način hoče ustvariti duhovni imperij ibernskega genija. Polagoma pa že tipa tudi preko polotoka v Južno Ameriko, da jo pritegne v sfero velike hispano-iberske kulture. Posledice tega gibanja, ki je zelo aktivno in polagoma zajema vse špansko govoreče intelektualce, so lahko nepreračunljive.

Tak bi bil v širokih obrisih razvoj sodobne književnosti v Španiji, a ne sodobne španske književnosti sploh. Če bi hoteli govoriti o celokupni sodobni španski književnosti, bi bili morali pritegniti še bohotno razvijajoče se književnosti srednje- in južnoameriških špansko govorečih držav, izmed katerih so nekatere, na primer argentinska književnost, že zaključene celote, o katerih bi morali spregovoriti posebej.

G O R J E O D U M A

K O M E D I J A V Š T I R I H D E J A N J I H

A. S. G R I B O J E D O V

I I . D E J A N J E .

5. p r i z o r .

Čacki, Famusov, Skalozub.

F a m u s o v .

Sergej Sergejič, pridite
sem k nàm, tu je topleje;
prezebli ste — tu se ogrejete;
ogrejnik Vam odprem čim preje.

Ska lo z ub (z debelim basom):

Zakaj samí bi lezli na primér,
tega ne vidim rad kot pravi oficir.

F a m u s o v.

Mar za prijatelja ne smem se potruditi?
Sergej Sergejič, dragi mi!
izvolite klobuk in sabljo odložiti
in tu na zofi odpočijte si!

Ska lo z ub.

Meni je prav, samó da morem kje sedeti.
(Sedejo vsi trije, Čacki bolj vstran.)

F a m u s o v.

Predvsèm, predragi moj! povejte mi, kakó
in je li res, da smem k sorodnikom Vas šteti,
čeprav oddaljenim, in dedščine ne bo.
Ne veste li — jaz vem že davno —
povedal mi je, hvala, Vaš bratrán —
kako v sorodu ste z Nastasjo Nikolavno?

Ska lo z ub.

Ne vem; saj nisva ni en dan
služila skupaj, oprostite!

F a m u s o v.

Sergej Sergejič, kaj pa govorite?
Jaz pa povsod sorodstvo izsledim,
na dnu morja, če treba, ga dobim!
Pri meni služijo sestrá in svakinj sini
samó, od tujih skorajda noben;
Molčalin ni domač edini —
zató pa, ker je delaven.
In kadar gre za križce in za čine,
kakó bi ne skrbel za rodne mi družine! ...
Pa dragi Vaš bratrán je pravil mi povsod
da v službi sila je prejel od Vas dobrot.

Ska lo z ub.

Da, leta trideset sva se odlikovala,
v trinajstem lovskem sva se vojskovala.

F a m u s o v.

O, srečen, komur sin je ták junak!
Je li dobil v odliko kakšen znak?

S k a l o z u b.

Za tretji maj bilí so znaki podeljéni:
na prsi njemu in okoli vrata meni.

F a m u s o v.

Prekrasen človek je ta Vaš bratrán,
prijatelj ljubezniv in vdan!

S k a l o z u b.

A v neka nova se zagrizel je načela
in službo je ostavil kar izcela.
Na kmetih knjige zdaj prebira bratec naš.

F a m u s o v.

O, ta mladost! ... Zdaj čita! ... Tu imaš! ...
A Vam se je prav dobro izplačalo:
že kdaj polkovnik ste, a služite še malo.

S k a l o z u b.

Precèj sem srečen bil s tovariši.
Pred máno so se mesta brž praznila:
Staréjše so izlócili,
a druge vojska je pobila.

F a m u s o v.

Da, kogar ljubi Bog, tegà on proslavi!

S k a l o z u b.

So drugi, ki so srečnejši kot mi.
Pri naši diviziji bi se kmalu
kaj reči dalo o brigadnem generalu ...

F a m u s o v.

Za Boga, kaj Vam pa srcé še poželi?

S k a l o z u b.

Ne rečem: res me niso preskočili,
a s polkom so dve leti me tešili.

F a m u s o v.

Dve leti zgube nič ne dé.
Zato pa bržkone drugjé
še boste daleko srečnejši.

S k a l o z u b.

Ne, v našem zboru so starejši:
jaz služim šele petnajst let.
Res mnoga so do činov pomagála,
a jaz kot modrijan po svoje sodim svet —
dovolj mi je, da čin dosežem generala.

F a m u s o v.

In krasno sodite. Sam Bog Vam zdravje daj
in generalski čin! Toda tedaj —
zakaj bi dalje odlašali —
po generalki boste povprašali?

S k a l o z u b.

Da se oženim? No — nič nimam zoper tó.

F a m u s o v.

No, da! Ta hčer imá, nečakinjo, sestró...
Nevest se v Moskvi nam ne manjka,
saj se množijo brez prestanka.
O, dragi moj, priznajte, da težkó
stolíca, kot je Moskva, se dobó.

S k a l o z u b.

Sijajno se od drugih loči krajev.

F a m u s o v.

Okus, kaj ne, izbranost običajev,
zakone svoje imamo za vsè:
Tako od nékdaj je pri nas navada,
da po očetu se i sinu čast dajè;
naj je slabič, a če pripada
dva tisoč duš mu dedine,
on ženin je.
Naj drugi baha se in od napuha peni,
naj za razumnika slovi,
nihče v sorodstvo ga za zeta ne želi.
Le v Moskvi se še pravo plemstvo ceni!

In kakšno gostoljubje je pri nas:
Kdor hoče, nas obišče vsaki čas,
odprt je dom za zvanice in nezvanice,
a zlasti še za inostrance.

Naj je pošten, naj ni pošten,
za vsakega pri nas ohed je prirejen.

Je že takó: od pete do teména
so vsi Moskóvci svojskega plemena.
Ozrite, prosim, se na zárod náš,
na hčere in sinove tega veka:

Oštevaš jih, a kmalu sam spoznaš —
v petnajstem letu je, a mentorja poseka!
In starčki? O, kakó se razvnmó vsekdar,
kadar s politiko začno: vsak zlog — udar!
So stari plemiči, ki nič se ne bojijo
in včasih táke Vam o vladi govorijo,
da če bi jih poslušal kdo — gorjé!
Pa nè, da bi novotaríli — kjé!

Bog varuj, ne! Za prazen nič se sprejo
zdaj s tem zdaj z onim kar takó,
nakregajo se, nakričé in — grejo.

Kot pravi kánclerji v pokoju so Vam tó!
A rečem Vam, če bi pri nas se kaj zgodilo,
so to možjé, brez njih ne bo se nič storilo.
In dame? Revež je, kdor z njimi se spustí!
Sodnice so vsemù, nad njé sodnika ni!

A kadar ženski svet pri kvartah se spopade,
je Bog pomagaj nam — kako smo vsi odzád!

Poveljevati dajte jim armade!

Pošljite jih prisostvovat v senat!

Irina Vlasjevna! Lukerja Aleksevna!

Tatjana Jurjevna! Pulherija Andrevna!

A hčere kdo pogléj — kakó bo ostrmel!

Nekoč je pruski kralj bil v Moskvo sem prišel
in ni se mogel jim zadosti načudíti —
njih čédnostim, ne licem morebiti.

In res! Kje izrejèn je bolje kdó!

In kakšen čut imajo za lepó:

Kako se v svilo, taft, baržun odeti znajo;
ne izpregovoré, le mično se smehljajo.

Francoske Vam pojó oné
romance, pesemce preljubke,
in za vojaštvo vse goré,

zatò ker vse so — domoljubke.
Odločno pravim, da težkò
stolíca, kot je Moskva, se dobó.

S k a l o z u b.

Požar ji je po mojem mnenju
pomagal mnogo k okrašenju.

F a m u s o v.

Nikarte, saj takó že stokajo ljudje!
Od tistikrat so trotoarji
in ceste, hiše vse nové.

Č a c k i.

Domovi so noví, predsodki pa so stari.
Radujte se, ne ugonobé
ne leta jih ne mode ne požari.

F a m u s o v (Čackemu):

Fantè, napravi si vozálček na spomin!
Sem prosil, da molčíš — to ni težkà usluga.
(Skalozubu):

Poznate Čackega? Izvolite! On druga
Andreja Iljiča pokojnega je sin.
Ne služi; pravi, da ni vredno.
A če bi htel, bi bil na mestu mož,
ker take glave kmalu ne dobóš,
in piše Vam izredno čedno!
Res škoda je, velika škoda zanj ...

Č a c k i.

Nikár le mene ne milújte tolikanj!
Pohvale Vaše me jezijo.

F a m u s o v.

Jaz nisem sam — takó vsi govorijo.

Č a c k i.

A kdo so to? ... Ljudje, ki iz davnin
sovraštvo do svobode jih zanima;
ki črpajo modrost iz zabljenih novín
iz dni očakovskih in osvojitve Kríma.
Pripravljeni so grajati vsekdar;
od njih se pesemca le ena in ista čuje,

na sebi pa ne opazijo nikdar,
da čim starejši so, tem huje.
Kje domoljubni so, povejte nam, možjé,
katere nam za vzor si vzeti gré!
So tí, ki z ropom so obogateli,
ki jih sorodniki sodišča so oteli,
ki do prekrasnih so prišli palač,
kjer kar ne vstanejo od jedi in pijač,
kjer inozemski svet se suče v častni sredi,
kjer se šopirita razvràt ino presúst?

Komú še niso zamašili ust
večeri s plesi in obedi?

Je tá, h kateremu ste me, bi vedel rad,
iz nekih vzrokov nevidnih
vozili na poklon večkràt?

Ta nestor odličnjakov malopridnih,
obkoljen od armade slug?

Ki so se gnali zanj pri vinu in pretepih,
rešili večkrat čast mu, glávo in klobuk,
a jih je on prodal za troje hrtov lepih?!

Je morda on, ki skupaj je segnàl
kar na vozéh za svoje si balete
otroke, ki jih staršem je ukràl?

Takó je bil zavzet za svoje amorete,
da jih i Moskva vsà občudovala je.

A ker ga upniki le niso več čakáli,
erote, amorete vse

posamezno so mu prodali!

In tí ljudje v častéh postali so siví!

In táke naj bi mi častili in slavili!

In táki naj bi nas cenili in sodili!

A zdaj naj se zgodi,

da kdo iz mladih nas, sovražnik služb iskanju,

odreče se častém, po činih ne stremi,

po vedi hrepeni mu um in po spoznanju;

ali Bog Oče sam vzbudi mu v duši žar

do svoje umetnosti, visoke in prekrasne, —

že na pomoč kriče: razbojniki! požar!

takoj ga uvrste med mislece opasne.

Montura! Uniforma! To je vse!

Nekoč so nje našivi krili

po srcu in po duhu reveže;

in isto pot naj bi i mi hodili!

Prav taka zánjo je gorečnost naših dam.
Saj nekđaj me je samega mamila,
denès pa me je te otročarije sram!
A kóga množ takrát ni s sabo potegnila?
In kadar garda v Moskvo je prišla
za nekaj časa, že kričale
so ženske na ves glas: hura!
in kvišku čepice metale!

F a m u s o v (zase):

Ta človek me še pogubi! (Na glas):
Sergej Sergejič, meni se mudi,
v pisarni boste me potem dobili. (Odide.)

6. p r i z o r.

Skalozub, Čacki.

Skalozub.

Prav vseč mi je, da omenili
in spretno dotaknili ste
navdušenosti Moskve se
za gardo in gardiste vsake sorte,
da občuduje vse njih kroj in zlate porte!
Odkđaj pa linija je zaostala? v čem?
I tam so čedni vsi, lepó v životu ozki,
in oficirje Vam našteti vem,
ki tudi govore francoski.

(Iz ruščine prevel B. Vdovič.)

S E R E N I S S I M A

Z G O D O V I N S K I R O M A N — J O Ž E P A H O R

(Nadaljevanje.)

Skozi temo pod platanami je prihajalo dvoje ljudi. Golja gleda, a ne razloči. Poslušá, a prihajajoča ne govorita. Je Lorenzo z Amelijo? Hitreje jima stopi Just naproti: zdi se mu, kakor bi nocoj čas ne mogel z mesta.

«Si ti?» Zakliče oprezno, da se prepriča, ali prihaja Lorenzo.

«Ciao!» pozdravlja Lorenzo prijateljsko in pospeši korak. Ni več v mornariški obleki, opravljen je kot trgovec. Amelija je ž njim.

Ves srečen poda Golja plemkinji roko ter jo stisne, ne da bi jo mogel izpustiti. Iz srca se ji zahvaljuje, da je takoj prišla.

«Saj že veste, kakšna nevarnost grozi! Gotovo vam je pojasnil Lorenzo! Boste storili, kar je treba? Kaj pravi vaš brat?»

«Priznava nevarnost. A ve tudi, da ne morejo nikjer prijeti ničesar. Sumničijo, a ne vedo ničesar. Beg bi samo povečal sum!»

«In moje — izdajstvo?» se trpko obtoži Golja, ki ne ve, kako sodijo o njem. «Veste že, česa me je obdolžil Amadeo? Se ne bojite mojih naklepov?»

«Brat ve, da je bil častnik pri vas. Ve tudi, da ni tako, kakor misli Amadeo. Zavrnil ga je kot bedaka!»

«Bojim se, da se preveč zanaša na svoje zaupnike! To se bo še maščevalo! Morda še nocoj! Niso že nekoč hoteli napasti Vendramina? Niso na glavnem trgu pri belem dnevu ubili mornarja? Zdaj ni več časa, da bi se premišljalo, zdaj je treba delati! Iskra je že padla v smodnik.»

Golja se je razgrel in dokazoval stvari, ki pridejo neizogibno, ker morajo priti. Grožnja patricijke je zanj krvavo resna, in čim bolj misli na to, da ima postati žrtev tudi Amelija, tem manj razume Vendraminovo kratkovidnost.

«Za božjo voljo, prepričajte brata,» pravi nestrpno, «da se zave, kako nevaren je ta trenutek, in da reši vas in sebe!»

«Ne bojte se!» odgovarja Amelija. «Brat je previden! Nisem vam povedala še vsega. Ne on ne jaz se ne vrneva več v hišo, kjer bivava. Ako se ima kaj zgoditi, pravi brat, se mora zgoditi že nocoj. Kaj nama morejo, če sva na varnem?»

«Ne vem, če sta na varnem,» preseka Golja, «ako ostaneta v mestu!»

«Brat je problečen in ga ne spozna nihče. V dveh, treh dneh bo kocka padla in potem se lahko pokaže, seve, če bi ostalo le pri patricijkini grožnji. Če pa naju bi iskali že prej, potem je to znamenje, da mora bežati.»

«Dobro!» odobrava Golja. «A kaj storite vi nocoj?»

«Ne skrbite!» dé plemkinja smehljaje. «Lorenzo je moj stražnik!»

Golja molči in misli — na srcu mu leži težak kamen.

«Govorim nocoj zadnjič z vami?» mu privre naposled iz ust.

«Kako mislite to?» vpraša Amelija naglo in glas ji rahlo drhti pri tem.

«Zadnjič — preden pridejo dogodki — preden pojdem na bojišče...»

«Bržkone!» se zave plemkinja, ki zdajci začuti, kako se vse dosedanje širi, kako prihaja nov čas, dasi ni niti razločiti še njegovih obrisov.

»Če je zadnjič,« prosi Golja, »potem mi ne boste odrekli, da spregovorim še enkrat z vami samimi!«

«Nikakor ne,« pravi Amelija tiho in se obrne k Lorenzu. «Ali me morete počakati tu v temi?» ga popraša.

«Ukazujte mi,« odgovori Dalmatinec ter se umakne za debela platan. Plemkinja in Golja pa stopata sama v drevored.

«Ne veste vse resnice,« pravi Golja in išče besede, ki naj razkrije najtežje, kar ima povedati. «Ne veste vse resnice, zakaj to, kar prihaja, je zrelo dolge, mučne mesece. Nocoj, preden sem prišel semkaj, sem govoril z Mocenigovo — kakor še nikoli!»

«Pričakovala sem,« pravi Amelija, «nič me ne iznenadjate!»

«Ali si morete misliti, kaj sva govorila?»

Amelija molči, ne odgovori mu.

«O tem sva govorila, kar je bilo med nama,« pravi Golja počasi, «o vsej laži, o vsej prevari, o vsej strašni zablodi!»

«O zablodi? Zakaj bi to bila zabloda? Ali ni ljubezen?»

«Iskal sem ljubezni, a sem našel strast,« se izpoveduje Just «Danes sem patricijki povedal to, ko je hotela, naj odidem ž njo v Benetke.»

«In ona?»

«Zagorela je v sovraštvu! Prisegla je maščevanje, češ, da je prevarana ona! Grozila je!»

Golji pohajajo besede, čuti, kakor da ne govori prav. Negotov je, sam je iznenaden od tega, kar pravi.

«Je Neva govorila o meni?» vpraša Amelija tišje.

«Nocoj ne naravnost. A gotovo je, da se hoče maščevati nad vsemi in morda najprej nad vami! Zakaj, to si lahko mislite!»

Tiho stopata v temi in nihče ne more govoriti. Golja ve, da jima je le kratko odmerjen čas in da se potem ločita in da pojmeta tudi njuni poti daleč vsaksebi. Kakšni bosta ti poti, se spet najmeta — to mu je skrito v neznanu daljo. Trdno upa, da bo še videl Amelijo, pa naj gore in morja preleti radi nje.

«Kako pa vi?» spregovori plemkinja prva. «Se ne bojite njene grožnje? Se ne bojite radi znanja z mojim bratom, z zarotnikom?»

«Ne bojim se, ker sem doslej samo vojak Serenissime. Zakon me ne bo dosegel. Če pa me ima doseči bodalo, se bom znal braniti. Če me ni ubil uskoški nož, me drugi tudi ne bo!»

«Kaj pa, če se varate? Če vas morda še nocoj ne uklenejo in odpeljejo tja, kamor niste hoteli z mogočno Mocenigovo hčerjo? Tja, kjer se ljudje zaman ozirajo za solncem?»

«Potem sem pač izgubljen! Toda slutnja mi pravi, da se to ne bo zgodilo. Šel bom tja doli, tja, kjer teče kri. Če si česa želim na pot, je to — ena sama vaša prijazna beseda!»

«Moja beseda?» osupne Amelija. «Po vsem tem... med vami in patricijko?»

«Nesrečen sem! Zamenjal sem biser za steklo. Poznal ga nisem. Ali zato res nimam nikdar in nikoli več pravice do sreče?»

«Mar bi ne mogli biti srečni z — Nevo?»

«Nikdar!» vzklikne Golja. «Ali naj si z rokami zakrijem oči, da ne bom videl njene preteklosti?»

«Bridko se kesa radi nje!»

«Mocenigova — Magdalena?» se roga Just.

«Nimate pravice govoriti tako!»

«Imam pravico! Radi vsega, kar sem trpel, odkar jo poznam! Imam pravico — radi njenega življenja, odkar sem jo srečal na svoji poti!»

«Neva vas ljubi, verjemite mi!» zagotavlja plemkinja. «Če vas ne bi ljubila, kdaj bi vas že zavrgla! Res niste čutili nocoj njene bolečine?»

«Ne!» pravi Golja trdno. «Kar je danes vihralo v nji, je bil samo ranjen ponos, ponos divjih in neizprosnih patricijev, naj-sijajnejše gospode, ki je zmožna vsega!»

«Motite se, saj ne poznate ženskega srca! Po vsem, kar je bilo med vama dvema, se morate vrniti! Vaša dolžnost je to! Neva gori za vas, Neva pozna vas in nikogar drugega, zato pojte k njej in obžalujte, kar ste storili, ter se spravite ž njo!»

«To ni mogoče!» ugovarja Golja. «Če storim to, je zavrženo moje življenje. Niti ene srečne ure ne bi imel več, enega samega trenutka miru ne! Pokopal bi, kar je najslajšega srcu, saj ne bi imel komu živeti! Povejte, kaj je življenje brez skladnosti ljubezni? Kaj je prihodnost brez tega solnca?»

Amelija molči. Kakor je prej kratko odgovarjala Golji, tako razume, kar govori sedaj. Razume, da je mladi mož odprl oči in da vidi življenje pred seboj pusto in prazno, če ga ne obžarja velika, vse presegajoča ljubezen. Toda tudi to je zanjo gotovo, da je stopila prepozno med Goljo, med tega dobrega otroka in patricijsko hčer. Ah, da ni že prej spoznala tega mladega človeka, tedaj, ko še ni usoda posegla v tok njegovega življenja! Zdaj je vedela, da bi bilo vsako njegovo popuščanje zločinsko in da bi moglo še globlje zasekati v prepad med Goljo in Nevo. Zato je povedala jasno: «Kar si mislite in kar sem mislila nekdanj — saj je že tako dolgo temu — tudi jaz, se ne more zgoditi. Ostanite mi pa, če ne več, vsaj dober prijatelj, ko se morava ločiti! To je vse, kar vam morem in smem reči. Kar bi bilo več, bi obremenilo mojo vest in izzvalo Njega, ki nam je zapisal poti!»

Kakor bi kdo izpodsekal mogočno deblo, se je zrušil Golja na kolena in objel Amelijo.

«Je to vse, kar mi morete reči na pot v prihodnost?» je zajecal z boleznim glasom. «Je to vaša tolažba, ki ste mi dražji nego ves svet? Je to beseda, ki naj me spremlja? Ne veste, da mi je odslej smrt ljubša od življenja in da jo bom iskal kot odrešiteljico?»

«Kar sem dejala, se ne da spremeniti. Bog je, ki mi narekuje te besede. Le eno je še mogoče, morda, pravim! To, da pojde Moce-nigova pot, ki je nasprotna vsemu, kar hoče danes. Potem ste tudi vi odvezani in tedaj bi se mogla spet srečati. A komaj je verjeti, da bi se to zgodilo kdaj.»

«Res ne vidite vse moje nesreče? Nimate sočutja z mano, ki vas ljubim, ki vas bom ljubil, dokler me ne bo zakrila zemlja? Res nimate usmiljenja?»

«Vstanite, ne klečite pred menoj!» prigovarja plemkinja. «Grešila bi, ako bi govorila drugače! Potolažite se vendar! Morda bo dobrotni Bog ukrenil drugače, morda bo čas prinesel zdravila vam in meni! Saj je tudi meni hudo. Toda volja božja je nad nami vsemi in je sveta!»

Amelija govori s presledki in v grlu jo tišči. Ni pričakovala tega, kar se je zgodilo. Goljeva bolečina jo je ganila, saj jo je nosil toliko časa skrivaj, da je niti ni slutila. Težko ji je, tem težje, čim tišje ječi mladi človek na zemlji.

Toda čuj! Kaj pomeni to? Ni zabrlizgal nekdo? Ali kliče Lorenzo? Ali je kaka nevarnost?

Še drugič zabrlizga in z dna drevoreda vstane svetloba in se razširi hrup. Tudi Golja ga čuje in hitro plane pokonci. Kaj je? vpraša razburjeno in zre napeto, odkod prihaja hrup. Zdaj se oglasi pesem, bojna pesem, ki divje trga nočno tišino.

«Oni so, bravi!» se zave Golja. «S prižganimi baklami prihajajo skozi drevored! Nisem se varal — patricijka ni grozila zaman, divja jeza jo je še podžgala!»

«Kaj nama je storiti?» vpraša prestrašeno Amelija.

«Izgubiti ne smeva niti trenutka!» pravi Golja in prime plemkinjo za roko. «Do Lorenza morava in potem vsaksebi po najbolj skritih ulicah, ki vodijo proč od kraja, kjer je vaše bivališče.»

Naglo gresta pod drevesi in za njima bije in odmeva od drevja in zidin divji krik, kakor da jima je truma že tik za hrbtom. Goljo sicer zamiče misel, da bi počakal in videl, ali iščejo njega ali Amelijo. Toda takoj spozna, da bi bilo blazno čakati tu in da bi ga posekali, če bi se jim postavil z mečem po robu ter da bi ubili morda tudi plemkinjo samo. Zato hitita do Lorenza roko v

roki, dokler jima naposled ne stopi naglo nasproti izza nogočnega debla.

«Tu skozi!» pravi nestrpno in pokaže tesen prehod med vrtinim ozidjem v gosti temi pod drevjem. Le še nekaj korakov spremlja Golja plemkinjo, nato pa ji stisne roko, saj vidi, da so se oteli prve nevarnosti.

«Srečno!» jo pozdravlja z bolestjo v srcu. «Amelija, ne pozabite name!»

«Bog vas spremljaj!» mu zaželi dekle. «Lahko noč!»

Tako sta se ločila in nista mislila, da se ne bosta več videla v tem kraju, kjer sta se zblížala v lepih, nepozabnih večerih in se nato ločila za dolgo, dolgo dobo.

11.

Kakor je Golja slutil, tako se je zgodilo. Bravi so še isti večer udrli v Vendraminovo stanovanje, preiskali in razbili vse, kar jim je prišlo pod roke. Njih divjanje je bilo tem hujše, ker so videli, da jim je bil Vendramin ušel. Iskali so ga sicer v bližnjih ulicah, a brez uspeha. Nihče jim ni vedel povedati, kdaj in kam sta izginila brat in sestra.

Pozno v noč so bravi še vedno divjali po mestu. Tudi drugod so udirali, razbijali pohištvo, metali ga na ulice ter strahovali in pretepali ljudi. A Golje niso iskali, tudi potem ne, ko so videli, da jim je bil Vendramin ušel. Mirno je šel Just na ladjo, a dasi je dolgo čakal in bedel, vendar ni nihče vprašal po njem.

Kaj pomenja to? se je vprašal. Sem mar izvzet? Bodo iskali vse, ki so imeli kaj stika z Vendraminom, še le pozneje? Ali morda sum res ne pada name?

Najverjetneje se je Golji zdelo, da bo poveljstvo brodovja polagoma, a zato tem natančneje preiskavalo, ako je patricijka ovadila Vendramina zaradi zarotništva. Toda z gotovostjo ni mogel sklepati ničesar, ker ni vedel, kaj je prav za prav storila Mocenigova proti njim. Le na Lorenza in na Amelijo je mislil, in na njun beg. A čim bolj je mislil na dekle, tem huje mu je bilo. In tudi potem še, ko ga je trudnega zajelo spanje, se mu je Amelija odmikala v daljo, da je zaman iztezal roke za njo. Vsa tiha in mirna, a z obrazom, kakor da je smrt dahnila vanj, je tonila za obzorjem. Za njo pa je ugašal beli blesk, dokler ni naposled ostala vse čez samo še črna tema, brez vsake zvezde, brez vsakršnega skritega plamenčka, kamorkoli je seglo oko.

Koliko časa je spal, Golja ni vedel. In ni vedel, kaj pomenja vsa silna svetloba okrog njega, ko ga je zbudil krik. To ni bil dan,

zakaj krvavordeč svit je lil od nekd na galejo, in vročina, ki je prihajala ž njim, je bila neznosna.

Golja je planil pokonci in je zagledal divje plamene. Šum in prasketanje ognja je bilo toliko, da se je mislil kar s krova ladje zavihitati v morje. Prvi trenutek se mu je zdelo, da je njih lastna galeja v plamenih. A mornarji so mu hitro pojasnili, da gori sosednja, ki jo je objel plamen okrog in okrog, da se ni dalo nič več gasiti.

«Kako pa ljudje?» se je zavzel Golja. «Ali je mornarje iznenadil ogenj v spanju?»

Prestrašil se je, da se morda nihče ni mogel rešiti, ker je ogenj nenadoma planil kje iz spodnjih prostorov. Mornarji pa mu niso vedeli ničesar povedati in nihče izmed njih tudi ni šel nikamor na pomoč.

«Kaj pa straže?» vpraša Golja. «Niso te zapazile ničesar? Saj vendar ni ladje, ki ne bi imela straže tudi čez noč!»

Mornarji mu niso odgovorili; en sam pogled nanje je častniku povedal vse, česar si ni mogel razjasniti sam. Stali so tam in gledali veličastni prizor, ko se je ogenj suval proti zvezdam, kakor da se to dogaja vsak dan. Njih obrazi niso bili niti prepadeni niti iznenadeni. Na marsikaterem se je kazalo tiho zadovoljstvo in celo posmeh.

Ti plameni, ki so požirali eno najmogočnejših galej Sere-nissime, ki so z divjo naglico uničevali eno izmed pošasti, s katerimi je ljudovlada strahovala in krotila zemlje in ljudstva vzdolž Adrije in daleč notri v Levant, ti plameni so bili odgovor za onega človeka, ki je padel ubit pri belem dnevu sredi Zadra. Če se je tu sesipala ladja, je bil to vendar samo les, ki ga je upepeljevala sila, med tem ko je na zadrskem trgu padel človek.

Požar ene najlepših ladij brodovja pred Zadrom se je bil razpalil tako nepričakovano, da ni poveljstvo niti poskušalo gasiti. Bilo pa je tudi že prepozno. Vse, kar se je dalo storiti, je bilo to, da so se umaknile najbližje galeje, sicer bi tudi nje zajel plamen. Kako pa je z mornarji na goreči ladji, ni vedel nihče. Le pomorščaki so si namigovali, da so se vsi rešili o pravem času.

«Saj je bil ubiti tovariš prav s te galeje!» so si pripovedovali, čeprav ni nihče vedel nič gotovega. «Kadar bliska, navadno tudi trešči! Zadnja beseda še ni izgovorjena — prav za prav je to šele začetek!»

Kakor vedno, je bilo tudi tukaj. Kdor je vedel najmanj, je največ govoril. «Še ena bo gorela», je čul Golja v svoji bližini.

«Še dve!» se je oglasil drugi. «Tri galeje za enega mornarja, tako je sklenjeno!» je poudarjal vsevedno.

Med tem pa so plameni slastno požirali prednji del ladje, ki se je pričel nagibati. Divje so cvrčali in prasketali tramovi, ki so se že pogrezali v morje.

«Ta ne bo več videla Turka!» se je nekdo norčeval ter se oziral okrog, kakor bi hotel čuti mnenje tovarišev.

«Tudi Uskoki so odslej varni pred njenimi zobmi!» se šali drugi. «Ne bo več grizla!»

Opazka pada za opazko, a nikogar ni, ki bi jih zavrnil. Požar galeje je bil tako silen, da je prestrašil vse one, ki so doslej sami strahovali vse tisoče ljudi na tem velikem brodovju.

Vrhovno poveljstvo ni vedelo, kaj naj počne. Proti požaru je bilo brez moči, saj ni niti najmanj vedelo, kako je nastal in kake sile so ga netile. Da ni nastal po nesreči, o tem ni bilo dvoma.

Naposled se je ponosna galeja sesula v ognju. Svit je ugašal, noč je spet padala v pristanišče. Ni še bilo jutro, vendar ni nihče več spal to noč. Vsečez se je razburjenje polastilo mornarjev in častnikov, povsod so pričakovali novih dogodkov. Tudi se je govorilo, da so na nekaterih galejah mornarji pobili častnike in sami prevzeli poveljstvo.

Ob jutranji zarji pa so vsi opazili, kako je galeja «Santa Gerusalemme» dvignila sidra in se zganila. V istem trenutku je padel z visokega jadrnika prapor z levom ljudovlade in je na njegovem mestu zavihrala črna zastava. Vsi mornarji uporniške galeje so tedaj privreli na krov in so pozdravili črno zastavo s krikom, ki je stoterno odmeval od zidin Zadra in užigal tisočera srca pomorščakov. Nekaj velikega se je godilo, nekaj nenavadnega. Kakor bi hoteli uporniki pokazati vsem, da bije odločilna ura, se je galeja odtrgala od ostalih in je svobodna zaplula na odprto morje. Ponovno se je ustavila pred zalivom, vsem na kljub in kakor da čaka novih, drznih tovarišic.

Česar ne bi nihče pričakoval, se je zgodilo. Vsi so bili uverjeni, da bodo druge ladje, s poveljniško na čelu, pričele metati ogenj in železo na upornike. A niti eno žrelo se ni odprlo, niti ena cev se ni zabliskala. Izzivalno je čakala «Santa Gerusalemme» sredi voda in vabila svoje družice, naj slede nje vzgledu, saj ni nikogar več, ki bi imel moč, da bi jim zavezal roke.

Golja je stal na krovu svoje ladje in strmeč opazoval, kaj se godi. Kakor silna ptica, ki išče novih poti in ki se ne plaši odtrgati se od trume, je visela galeja upornikov na obzorju. Kam hoče, se je vprašal Golja, kaj bo začela, ko se odločujejo velike stvari? Če bi se pridružile vse, o, potem bi se že našla pot! Do Benetk ni daleč: Če bi se vrnili prednje, bi bili meč, iztrgan mogotcem ljudovlade in nastavljen na njih prsi! Kdo bi mogel pre-

prečiti, da razirgajo uporniki zastavo krilatega leva, pa da dvignijo svojo na mogočni zvonik sv. Marka? Kdo bi ubranil sto patricijskih rodbin pred tisoči lačnih, od gneva pobesnelih pomorščakov, vajenih boja in neviht? Kdo bi jih ustavil, če bi hoteli pognati v morje Loredana in njegove?

Poln misli je stal Golja na krovu in gledal in čakal. «Santa Gerusalemme» je bila sama in nobena izmed ladij še ni dvignila črne zastave, da bi šla za uporniki. Saj vendar vre med mornarji! Saj so vsi komaj čakali tega trenutka! Ali res ni močne roke, ki bi posegla vseurejajoč, vseukazujoč v to ogromno zmedo, v ta mogočni nered? Kje so ob tej veliki uri Vendramin in njegovi? Jih je čas prehitel? Nimajo več moči, da bi uravnali vse to?

Vendraminova usoda je bila z vsemi temi dogodki v tesni zvezi, to je Golja natančno vedel. Če so ga ujeli, bo upor zadušen, ker je pretrgana mreža, v katero se je zbiralo, kar je bilo razpletenih niti in vezi na vse strani. Če pa je ušel — kdo ga bo nadomestil v tem najvažnejšem trenutku? Vsekakor, tudi če je Vendramin zdrav in na varnem, je upor prenačljjen. Ti trenutki, ki minevajo zdaj brez haska, so krvavo dragoceni. Ogenj, ki ga je zanetila vstaja, peša in pada. Moral pa bi objemati čedalje širše kroge! Ali se bo spet zrušil ves ta nenadni, divje drzni zalet? Trenutki so tonili in Golji se je zdelo, da lete dnevi, da se jadrno mečejo v prepade.

Iz misli ga je nenadoma zbudil mornar, ki ga je previdno vabil s seboj.

«Kličete vas oni, ki ste mu sinoči poslali Lorenza!» pravi pri-tajeno. «Zdrav je in na varnem. Pričakuje vas brez odloga!»

Kakor je Golja sicer nezaupljiv, mu je takoj jasno, da tu ni prevare. Bi vedel kdo drugi tako natančno, kaj se je zgodilo? Saj ni nikakega dvoma več, da je vrhovno poveljstvo izgubilo glavo in da nima več vajeti v svojih rokah!

Naj grem? pomisli Golja. Jasno mu je, da mora iti, saj je sam rešil Vendramina iz najhujše nevarnosti.

«V mestu ali zunaj?» vpraša kratko čakajočega sla, črnega mornarja.

«S čolnom», odgovori ta tiho ter gre pred njim. Galeja nima straže in častniku ni zabranjeno nikamor.

Pol ure pozneje je Golja v skriti ribiški koči sredi obrežja, zaraslega z oljkami in visoko turščico. Nekaj tajnih straž čuva v bližini, v koči sami pa je poleg Golje še dvojica bradatih mož.

«Me poznaš?» vpraša manjši, oblečen v dalmatinsko nošo in pokrit z majhno, rdečo čepico. «Veš, kdo sem?»

Golja je že po blesku oči in po glasu prepoznal plemiča ter mu dal roko.

«Kdo pa je tvoj prijatelj?» vpraša Vendramina in pokaže stasitega hrusta, ki sedi na prevrnjenem čolnici v koči.

«Naj ti bo dovolj,» odgovori plemič, «če ti povem, da je duša naših dejanj. Sicer pa k stvari! Niti trenutka ne smemo izgubiti, vsak je dragocen! Kaj se godi, vidiš! Tega smo čakali!»

«Čakate še vedno!» prekine Golja. «Zlo je to, zamudili boste priliko!»

«Kaj je zamujenega?» se ogreva Vendramin. «Ne stoji ‚Santa Gerusalemme‘ izven vrste?»

«Nihče se ne priključi,» ugovarja Golja.

«V dogovoru smo. Dve galeji se pripravljata, da bosta sledili, dve izmed najsilnejših!»

«Moralo bi se zgoditi nemudoma!» pripominja Golja.

«Ne gre tako naglo! Na vse strani imamo zveze, toda prišlo je tako nenadno!»

«Vas je presenetilo?» vpraša Golja.

«Da in ne! Nekaj dni bi bili še potrebovali!»

«Računati bi morali z vsem!»

«Zdaj računamo!» preseče hrust, kakor bi ga vznevoljili Goljevi ugovori. «Kar se zgodi samo ob sebi, je postransko. Glavno in odločilno je, kar izvedemo mi!»

«Da!» se vmeša spet plemič. «Zato sem te tudi povabil. Čas je, zadnji čas, da posežeš tudi ti v tok!»

«Tudi jaz?» se čudi Golja, ki čuti, da je stvar upora na brodvju že napol izgubljena. Sam je videl ono obotavljanje, ko se je bila dvignila prva hudourniška ptica, zdaj pa je zvedel še o nekakšnih pogajanjih. Je to dejanje?

«Povedal sem ti že o svojem času, kaj je potrebno,» nadaljuje Vendramin. «Tvoji ljudje ti zaupajo in ti sledijo. Če hočemo, da se Schiavoni odločijo, moramo začeti s teboj. Ti si edini častnik njih rodu! Kakor hitro so pridobljeni, je zmaga upornikov gotova. Si pripravljen, da nam pomagaš?»

Golja molči, vprašanje je padlo nanj kakor udarec.

«Govori!» pritiska hrust. «Da ali ne?»

«Morali bi imeti že nekaj galej popolnoma pridobljenih!» ugovarja Golja, ker pada nanj vsa teža stvari. «Ene same bi ne smeli pošiljati v nevarnost!»

«Od tebe je odvisno, da pridejo še druge za njo,» zavrača hrust trdo. «Ne razumeš stvari? Ali se samo delaš, da ne razumeš?»

«Zakaj baš od mene? Nimate še drugih častnikov?» se upira Just.

«Zarotniki so na delu,» zavrne plemič, «vsak ima svojo nalogo!»

«In vse je odvisno od mene?» ponavlja Golja posmehljivo, da plemičev drug srdito zakolne, pljune, kakor bi se mu vse gnusilo, ter se obrne stran.

«Fej, to so zajci!» pravi Vendraminu. «Poženi ga, da nas še ne ovadi vrhu vsega! S takimi ljudmi ne imej nikdar posla! Nikdar nam ne bodo koristili, kvečjemu škodili!»

«Kdo je zajec?» vzkipi Golja razburjeno.

«Ti sam!» zavrne hrust srdito ter se naglo spet okrene. «Izgubi se, da te ne vidim!»

Golja pa stisne pesti in plane proti njemu.

«Kdo si, da se me upaš žaliti? Kdo si, ki misliš, da boš strahoval mene?»

«Izgubi se!» ponovi hrust. «Izgubi se, pravim!» S pestjo udari po čolnu — in se dvigne. Toda tu se plemič odločno vrže med njiju.

«Za osebne spore ni časa,» ugovarja z žarečimi očmi, «rešiti moramo velike, nujnejše stvari!»

Vendramin se obrne h Golji in ves njegov obraz je poln grenkega razočaranja.

«Marsikaj sem ti zaupal,» pravi naglo, dasi mrko in neprijazno, «mnogo sem ti povedal kot prijatelju. Menil sem, da boš v odločilnem trenutku vendar le z nami, z nami proti tistim, ki ubijajo, plenijo in požigajo. Zdaj je odločilna ura. A namesto da bi vrgel svoj meč na tehtnico, si namenjen iti s krvniki proti nam. Je to resnica? Tako si se odločil?»

Plemič premolkne, da bi slišal Goljevo besedo. Just molči. Molče zre v Vendramina, ki ga še ni čul tako govoriti. Niti kaplje krvi ni v njegovem licu.

«Odloči se!» mu jedko prigovarja plemič. «Boš vrgel torej med svoje ljudi besedo upora? V trenutku, ko so oni z nami, bodo častniki povezani in pometani v morje. Črne zastave se dvignejo in brodovje je v naših rokah. Nikogar ne bo več, ki bi se upal, ki bi nam mogel kljubovati. Odloči se, daj mi roko, da pritegneš na našo stran svoje ljudi, ki edini še omahujejo v tem trenutku!»

«Saj ni res, da so oni edini omahljivci!» ugovarja Golja. «Saj sploh ni nikakih pravih namenov med mornarji! Saj sem bil vendar še pred eno uro med njimi in vem, kako in kaj!»

«Zdaj ne utegnemo razpravljati o tem!» ga zavrne plemič trdo in neprijazno. «Hočem jasne besede! Si z nami, ali proti nam?»

«Z vami sem!» de Golja tiho.

«Boš torej podžgal mornarje, da prično upor?» se vzradosti Vendramin.

«Ne morem!»

«Potem je med nami končano! Od te ure smo si sovražniki! Idi!»

Vendramin odstopi korak in premeri Goljo od vrha do tal, kakor bi mu hotel s tem pokazati vse svoje zaničevanje.

«Vendramin!» mu skuša razložiti Just. Toda plemič je kakor spremenjen. Njegov pogled je poln gneva, njegova beseda kakor bič.

«Idi!» ponovi rezko in neizprosno ter dvigne roko. Nikdar ga Golja še ni čul govoriti s takim glasom in svojim ušesom ne veruje, da ima pred seboj Vendramina.

Ko pa mu pogleda v oči, vidi, da ima pred seboj drugega človeka, človeka, ki ga še ni poznal doslej. Obrne se in zbeži pred njim kakor hudodelec.

12.

Potrt, kakor še nikdar, se vrača proti Zadru. Jasno mu je, da je prelomil z vsemi. To uro so se pretrgale zadnje prijateljske vezi, kolikor jih je še ostalo v vihuri dogodkov. Zdaj je bil sam.

Kam grem? Zader? se mu oglasi v podzavesti. Mesto je bilo pred njim, ki se ni še umirilo. Tu in tam je odjeknil strel, tu in tam se je dvignil krik. Množice mornarjev so valovile po ulicah, ki so bile še vedno pozorišče spopadov. Meščani so se poskrili in zaprli v svoje hiše, nekateri so tudi že zbežali iz mesta. V belem Zadru je gorela vstaja še dalje, dasi je bilo jasno, da se bo mogla odločiti le na galejah.

Golja je hotel na svojo ladjo. Šel je proti mestu, a je takoj uvidel, da se bo treba šele preriti skozi ozke ulice do pristanišča. Ponekod so stale barikade, drugod so bili zastraženi prehodi. Položaj je bil tak, da so gospodarili bravi le v središču mesta, medtem ko so bili mornarji vseokrog v premoči.

Uporniki imajo v mestu srečo! je spreletelo Justu možgane. Kdo bo rešil brave, če ne dobijo pomoči z brodovja? In koliko časa se morejo še držati, če je sklenjen obroč okrog in okrog njih? Ko pa uporniki sami zagospodarijo v mestu, se lahko obrnejo z vsemi silami proti vojnim ladjam! Torej je imel Vendramin vendar le prav?

Dasi išče Golja stranske ulice ter se izogiba križiščem, se le s težavo preriva dalje. Marsikje se mora spet umakniti in iskati ovinkov, marsikje ga zajme tok bežečih ljudi. Že dvomi, ali bo sploh mogoče do pristanišča.

Kakor bi zrasel iz tal, se dvigne pred njim Amadeo. Mornar je ž njim, ki ga Golja ne pozna.

«Torej sem te vendarle našel?» ga pozdravlja častnik, iz čigar besed vre srd. «Vem, odkod prihajaš! A kaj stikaš tod? Vohuniš? Preiskuješ našo moč?»

«Pusti me v miru!» odgovarja Golja in molče presliži žalitve. «Pusti me, da grem svojo pot!»

«K bravom hočeš, vem! A ne boš! Zaprli smo jih v sredo mesta!»

«Prosto pot hočem!» ponavlja Just čudovito miren.

«Na bojišču smo!» ga zavrne mornar, ki se doslej ni vmešal v pogovor. «Na bojišču ni prostih poti!»

«Jaz se ne borim z nikomer!» odgovarja Golja. «Kaj hočeta od mene?»

«Še sinoči si bil s sestro enega naših vodij!» sika Amadeo. «Ž njo, ki si jo prepričal, da si značajan človek...»

«Se je otela? Je na varnem?» ga prekine Just, kakor da nima pred seboj smrtnega sovražnika.

«Če bi se ravnala po tvojem, bi bila že davno v rokah krvnikov, ona sama in nje brat!»

«Lažeš!» krikne Golja.

«Kaj praviš? Ali ne veš, da si v naših rokah? Kaj počenjaš tu, te vprašam?!»

«Nisem ti dolžan odgovora! Umakni se mi s poti!» zavpije Golja in hoče naprej. A močni, postavni častnik mu zastavi pot in potegne svoj meč.

«Tu ni prehoda! Tu smo mi gospodarji! Prišel je čas, da ti plačamo za tvoja izdajstva!»

«Ti boš plačal!» zagrmí zdaj Golja, njegov meč pa se požene v zrak kakor puščica. S silnim udarcem prestreže Amadeo nasprotnikov zamah, a v Golji vse vre in kipi, kakor da se je zver zbudila v njem. Ne razume, kako je mogoče, da se mu upa kdo zapreti pot, nikdar še ni doživel take sramote.

Borba je divja. Iznenaden se umakne mornar, ki sluti, da gre tu na življenje in smrt. Orjaški častnik se bori s spretnostjo, ki je Just ne bi bil pričakoval. Vidi se, da je mojstrsko izvežban v dvo-boju. In močan je, Golja čuti to v udarcih njegovega meča. Zdaj šele popolnoma razume častnikovo drznost in izzivalnost. A čuti tudi, da ga hoče sovražnik pobiti. Nagonsko se mu budi nekje v zavesti, da je pravi vzrok tega napada vendar le ljubosumje. Amadeo se bori za Amelijo, pohiti hoče tekmeča, ki mu je dekle bolj naklonjeno nego njemu. Iskal je priložnosti in jo je našel. A da ga hoče pobiti pod tako pretvezo, kot izdajalca, to je Justu vendar preveč. Vse v njem gori od ogorčenja.

Čedalje hitreje se križata meča, rezkejši so udarci. Golja hrope bolj od srda, kakor zaradi silovitosti svojega napada; čuti pa že, kako se nasprotnik umika korak za korakom.

«Pomagaj!» zakliče Amadeo svojemu spremljevalcu, Golja pa se požene k zidu, da bi si zavaroval hrbet. Bliskoma vrže pogled na mornarja, ker pričakuje vsak trenutek tudi njegovega napada. A ta se menda ne upa spustiti sam v borbo. Morda ve, da je blizu pomoč, ki bo odločila — njegov žvižg prereže sunkoma zrak.

Just spozna, da nevarnost narašča. Zato s podvojeno silo navali na nasprotnika, saj dobro ve, da se ne reši živ, če ga ne obvlada, preden mu pridejo na pomoč. Amadeo se brani kakor lev, roka mu podrhteva. Z loki, ki so vedno krajši, pleše njegov meč in sika v nasprotnika. Zdajci vzpne Golja desnico, a kakor da se je razgalil, se nasprotnik pripogne in požene proti njemu. Golja začuti oster bodljaj v stegnu, a se ne zmeni zanj. Častnik pa se naglo umakne. Še preden pa se reši iz nevarnega položaja, nenadoma divje krikne in se zopet skloni — z razpetimi rokami se zruši Golji pod noge. Just odskoči, boječ se zvižaje. A nasprotnik leži pred njim na obrazu, krčevito se vije in stresa, po kamenitem, prašnem tlaku lije njegova kri. Goljev meč mu je prebil črepinjo in ga zrušil na zemljo.

Izza ovinka je tačas planila gruča mornarjev, žvižg jih je priklical na pomoč. Golja ve, da mora bliskoma za ovinek. Samo za ovinek — potem kamorkoli! Preden še navali gruča nanj, se požene v ulico, ki je najbližja. Uporniki planejo za njim, streli padajo, a ne zadenejo. Golja beži, drvi preko razritih ulic, za njim se podé zasledovalci. Krik in hrup narašča, novi streli kličejo skupaj bojevnike.

Kam bežim? se zave Golja in vidi, da je sredi Zadra. Stolp, ki se vzpenja preko streh, mu kaže pot. Še en ovinek in nato znana ulica, ki je na koncu zaprta s kamenjem in tramovi. Tesno ob zidu beži, da bi prevaril zasledovalce. Že so za njim, že se kažejo izza vogala. Golja pa drvi, zdi se mu, da je onstran nasipa rešitev.

Tedaj počijo streli izza barikade in s krikom se zgrudi eden izmed zasledovalcev. Še drugič počijo samostreli, nato pa se usujejo čez nasip bravi in se vržejo na mornarje, ki so zdajci obkoljeni.

Mornarji so osupli, bravi zmagoslavno kriče. Torej je res, kar so jim bili sporočili po vohunih z galej? Obljubljena pomoč je prišla, da jih otme pogina v železnem obroču?

Po Zadru se je vnel boj z vso silo. Iz pristanišča je prihajal močan oddelek bravov, ki si je naglo sekal pot proti središču mesta. Dasi je bilo upornih mornarjev mnogo več nego bravov,

da bi lahko strli tudi novo četo, so se vendar morali umikati, ker so imeli svoje sile razcepljene na vse strani.

Golja se je rešil v središče mesta. Obvezal si je rano in zahteval, naj ga povedó na poveljstvo. Bravi so ga gledali sumljivo ter zahtevali njegov okrvavljeni meč. Ugodili so mu, a zapovedujoči častnik ga je sprejel mrko in sovražno.

«Pribežal si k nam iz sovražnega tabora!» mu je očital. «Si bil upornik?»

«Ne borim se proti nikomur!» odgovarja Golja.

«Oddal si okrvavljen meč in sledovi krvi na obleki te izdajajo, da si se boril! Si morda odpadel od njih?»

«Ubil sem častnika, zato sem oddal meč!»

«Častnika? Ime?»

«Amadeo!» pove Golja.

«Aha!» vzklikne poveljnik in takoj odloči: «Nisi več svoboden!»

«Kaj se to pravi?» se zavzame Golja.

«Kdor ni z nami, je proti nam!»

«Protestiram!» se razburi Just. «Častnik...»

«Tiho!» ga prekine nasprotnik. «Vrnem ti meč, če se nam pridružiš takoj v boju proti upornikom!? Hočeš? Govori!»

«Nočem!» se upre Golja.

«Dovolj!» pravi častnik, izroči Justa stražam ter naglo odide.

Boj v mestu je divjal z vso silo. A kakor so se mornarji bili hrabro, so jih boljše urejene čete bravov potiskale z barikad. Uporniki so se umikali, bravi pa so pobili in razpršili oddelek za oddelkom. Ko so dosegli sredo mesta, je bil Zader izgubljen za upornike. Bravi so naglo postali gospodarji vseh važnejših križišč in vladna poslopja so bila v njih rokah. Samo na periferiji mesta so še vzplamtevali posamezni, naglo pojemajoči ognji, ki so morali ugasniti prej ali slej.

Ko je borba v Zadru ponehala, so prepeljali Goljo na galejo generalnega kapitana. Tam je častnik videl, da se na brodovju stvari vendarle še niso odločile. Ponosna «Santa Gerusalemme» je še vedno čakala na obzorju, torej so se morala še vedno vršiti pogajanja.

Vendar pa so stvari hitele. Golja je bil takoj peljan pred generalnega kapitana. Tako vsaj so mu dejali, ko je stopil pred častnika, ki se mu je zdel zelo znan. Bil je oni major, ki je sodeloval z Loredanom pri ustanovitvi «Eroice».

«Just Golja, častnik Serenissime?» vpraša kapitan osorno.

«Da!» odgovori Just.

«Vedi, da smo danes prevzeli poveljstvo nad brodovjem! Storili smo to iz lastne moči in v korist ljudovladi. Odstavili smo nevrednega Hieronima Zaneja, ki je s svojo nesposobnostjo zakrivil vstajo. Tako zmaguje danes ona neustrašna četa, ki je dolgo in težko bedela, da reši domovino. Just Golja! Ali si pripravljen priseči zvestobo domovini, ki pričinja danes novo, sijajno dobo?»

«Komu naj prisežem?» se začudi Golja. «Vojni stranki?»

«Tehtaj svoje besede!» ga zavrne poveljnik. «Povem ti pa, da je vojna stranka danes ljudovlada! Ona edina ščiti prapor svetega Marka. Danes pregleduje vrste onih, ki ji hočejo služiti. Odgovori! Hočeš priseči domovini?»

«Domovini da, vam ne!» se upre Golja.

«Kakor ti drago! Samo ne pozabi, da si bil v zvezi z uporniki! In če bi tudi ne bil, ubil si častnika Serenissime!»

«V silobranu!»

«Tega ne vemo in ne bomo preiskovali. Proglasili smo obsedno stanje in brez preiskave bo vojni tribunal sodil tvoje dejanje. Veš, kakšna kazen te čaka?»

Golja uporno molči. Sluti, kakšne namene imajo ž njim. Poveljnik mu pokaže nizkega, čokatega človeka, ki stoji poleg njega: «Utegneš ga poznati. V njegovih rokah si. Kazen za uboj častnika je smrt. Pripravljeni pa smo ti prizanesti, pod pogojem, da prisežeš domovini in se spet vrneš v njene vrste.»

Golja molči in trenutek je napet. Tedaj stopi čokati, pritlikavi človek — prav oni, ki je obiskal s svojo tolpo bolnega Vendramina — pred Goljo: «Nimaš izbere,» ga ogovori rezko, «zakaj poznamo tvoje poti! Kdor se je toliko pregrešil, mora plačati svojo krivdo. Premisli naglo, zakaj dajem ti le kratek odlog!»

Kri plane Justu v obraz. Torej samo milost imajo še zanj? Prizanesli bi mu, če bi se jim pridružil? Jasno je: smatrajo se za zmagovalce in ravnaajo ž njim kakor s premagancem! Dopolnjuje se, kar je napovedal Vendramin! Prišel je čas, ko je mogoče le dvoje — ali na desno ali na levo, ali z uporniki ali proti njim!

Golja stoji pred zmagalci, ki ga prebadajo s pogledi. In dasi se ne čuti premaganega, mu je vendar tesno.

Kakor tedaj, ko je spoznal na krvavem odru sredi Piazzette glavo nesrečnega Uskoka, tako se je tudi sedaj oglasila v njem rešilna misel. Proč odtod! je klicalo v njem s silnim glasom. Proč, daleč proč, tja, kjer je svoboda!

Vzravnaval se je in zahteval kakor sredi Zadra, ko mu je sovražnik z mečem zaprl pot:

«Pustite me, da grem, kamor hočem! Enkrat sem prisegel Serenissimi in držal svojo prisego do danes — dvakrat ne prisegam!

Vršil sem svojo dolžnost. Zdaj sem odvezan od prisege, zdaj sem svoboden!»

Niso se mu smejali, le čakati, pritlikavi človek mu je odgovoril trdo, kakor da odgovarja s pestjo:

«Dovolj! Prepozno si se odločil, da bi prešel k sovražnikom Serenissime! Ne izpustimo te več! Ali služiš nam, ali plačaš z glavo! Življenje ali smrt — izbiraj!»

Srepa je uprto oko zapovedovalca v Goljo. Ni to isti pogled — pravi nekaj Justu — s kakršnim si sam meril sovražnike Serenissime, ko si jih premagal? Ti je bilo življenje ujetih korzarjev kaj več, nego je danes tem ljudem tvoje?

«Izbiraj!» zahteva pritlikavec nestrpno, kakor da je napočil skrajni trenutek.

«V imenu Serenissime zahtevate vse to od mene», pravi Golja z bledim licem. «A povejte mi, kaj je Serenissima danes? Serenissima je ljudovlada! In vi, kdo ste vi? Ste vi — ljudovlada?»

«Življenje ali smrt! Prisežeš?»

Golja molči, a ves drhti od razburjenja, zakaj še nikdar v njegovem življenju ni kdo govoril ž njim na tak način. Čuti, da ga pritiska skala, ki mu hoče zlomiti hrbet.

«Odgovori!» sika zapovedovalec. «Odgovori, sicer te izročim bodalom!»

V Golji se je zlomilo. Niti kaplje krvi ni več v njegovem obrazu, mišice so mu ohromele kakor v agoniji.

«Prisegam!» pravi končno z mrtvaškim glasom in spozna — prvič v življenju — da je premaganec, ki nima več svoje volje in ki ž njim gospodarijo zmagovalci.

Ne ponosno vzravnan, strt je in brez moči, ko ga odvedo na drugo ladjo.

(Dalje prih.)

KNJIŽEVNA POROČILA

Oton Župančič: Naša beseda. Izbor pesmi. Zbornik uredil in izbor pesmi določil Fran Albrecht. Založba «Svet». Ljubljana 1929. Str. 195.

Knjiga, ki in kakršna leži pred nami, je delo pesnika in tudi urednika. Določujoč ji pomen in vrednost, je govoriti o obeh. Vrednost ji je dal pesnik, dati ji zmisel, smotrenost in zaokroženost, je bila naloga urednikova.

I.

Prva stvar urednikovega delokroga, ki pritegne pozornost, je naslov. V opombi koncem knjige je razložen takole: «Najznačilnejša njegova (Župančičeva) izpoved je pesem 'Naša beseda'. Slovenska beseda, često ogrožena in oskrunjena, je v svojem svečeniku in mojstru našla svojo najjačjo afirmacijo, dosegla svoj najvišji vrh. Župančičevo delo je zvesta in dragocena služba

naši besedi. Po tej službi je knjiga prejela svoje ime. Naslov je tedaj povzet po Župančičevi pesmi istega imena. Kaj pomeni tam, je jasno: slovensko narodno misel ali še drugače, zmisel in poslanstvo slovenskega naroda. V Albrechtovem pojmovanju, ki smo ga pravkar spoznali, nima izraz «naša beseda» več tega velikega pomena, marveč dobi preprostejši zmisel, ki leži nekje med pravim Župančičevim pojmom in pa med pojmom besede kot narodnega jezika. In sicer bližje drugemu, nepravemu pomenu. Le tako je bilo Albrechtu mogoče, dati zbirki naslov, ki obeta preveč, ker obljublja več nego morda more dati največji pesnik. In vsakdo, ki mu je pomen Župančičevega izraza jasan in v pravem zmislu prisoten, čuti v naslovu neko pretiranost, ki bi si je pesnik sam nikdar ne mogel dovoliti in ki je spričo uvodne pesmi «Naše besede» same le tem bolj očitna. «Našo besedo» v Župančičevem zmislu bi kot naslov prenesla kvečjemu knjiga, v kateri bi bila zbrana vsa modrost našega naroda, vsa dognanja slovenske misli in ki bi bila za našega duha tako značilna, kakor je na primer Sveto pismo za Hebrejce, dočim ta zbirka ne predstavlja niti veličine Župančiča samega, nikar vsega slovenskega duha.

Drugo, kar nas pri urednikovem poslu zanima, je uredba in izbor. Knjiga je imela izpolniti dva namena. Morala bi biti antologija in hkratu «nov Župančič», zahtevi, ki ju ni bilo lahko izpolniti, a neizpolnivi nista. Toda kdor bi ju hotel dobro izvršiti, bi moral imeti v dani snovi in v metodi takega dela jasnejši pregled. Izhodišče vsega bi moral biti «novi Župančič», ki zavzema dve tretjini cele zbirke. Razen dramske slike «Noč na verne duše» je vse novo gradivo tako, da ne predstavlja pesnika toliko kot intimnega lirika, marveč kot prigodniškega pesnika, kot borca v epigramu in satiri in kot političnega pevca; skratka kot «literata». Po tej osnovni misli o vsebini knjige, bi se moralo izbrati tudi staro gradivo. Treba bi bilo na primer zbrati vse Župančičeve izjave o pesniškem poklicu v enoten cikel kot podlago vsemu; nato bi bilo ustvariti mesto fragmentarnega političnega oddelka sedanjega prvemu ciklu nov popolnejši politični cikel z bazo v «Dumi» in v starejših domoljubnih pesmih. Edina novo objavljena pesem, ki bi pri tej uredbi morda ne prišla v poštev, bi bila erotična «Iz cikla „Marija“», zato pa bi v opisanih zvezah marsikatera starejša pesem dobila jasnejšo osvetlitev in marsikatera nova določnejši pomen.

Pri Albrechtovi ureditvi knjige je njen najvažnejši del prvi cikel, kajti zlasti v njem je hotel kot urednik pokazati «najznačilnejše in najvidnejše črte» Župančičevega obraza. To pa je v takem obsegu nemogoča stvar. Dosti bi bilo pokazati eno samo zelo važno plat Župančičeve tvornosti, ki bi hkratu stopnjevala in v tehtnosti povzdigovala njegovo «literatstvo». Albrechtovo hotenje, predstaviti vse najvažnejše poteze, je povzročilo, da se osnovni cikel drobi v celo vrsto manjših neoznačenih cikličev, ki nimajo ne vsak zase kakor tudi ne v dani zvezi prave udarne moči. V svoji fragmentarnosti samo nakazujejo nekatere plati Župančičeve duhovnosti, ne da bi jih mogli predstaviti izčrpno ali vsaj temeljito.

Vendar nista šibkost in neizrazitost prvega cikla posledici samo te razdrobljenosti, marveč tudi nepravlega izbora posameznih pesmi. Pri urejanju antologij je lahko merodajnih več vidikov: ali izbiram pesmi po njih umetniški vrednosti, ali po vsebinski značilnosti ali celo po razvoju osebnega stila. Tretjega vidika Albrecht ni mogel upoštevati. Glede prvih dveh pa se zdi, da pesmi prvega cikla niso bile izbirane ne dosledno po umetniški pomembnosti ne po vsebinski značilnosti niti ne morda po obeh načinih hkratu, marveč po nekem kriteriju, ki ostane celo pozornemu bravcu neraz-

umljiv. Če bi bila na primer erotična skupina sestavljena po vidiku poetične moči, bi ne bilo v nji ne «Umetnika in ženske» ne «Slapa», marveč bi morala biti mesto teh dveh izbrana marsikatera pesem mlajše dobe. Če pa bi bil Albrecht volil po vsebinski značilnosti, bi bil moral pred vsemi kesnejšimi odbrati ali «Vihar» ali «Spokorno pesem» ali obe. Podobna neopredeljenost osnovnega kriterija je očitna tudi pri izberi v ostalih treh skupinah tega cikla, pri čemer se kajpada nekajkrat primeri, da pade izbor na resnično najboljše pesmi, nekajkrat pa tudi na slabše in manj značilne. To povzroča, da je največji cikel knjige če že ne neznačilen, pa vsaj malo izrazit in malo primeren, resnično predstavljati «najznačilnejše in najvidnejše črte tega pesniškega obraza». Nedostatnost, ki je tem bolj usodepolna, ker je uvodni cikel že kot uvod, vrhu tega pa še kot dobra tretjina knjige njena osnova. Glede uredniškega posla je bil gotovo najvažnejša naloga, ki jo je imel Albrecht v knjigi opraviti.

Po vsem tem je skoro edina zasluga urednika Albrehta, da je zbral gradivo, ki ga knjiga nudi. Razdelitev nove snovi v skupine, ki je bila prav za prav zelo lahka, mu je v ostalih delih knjige uspela. Ni mu pa uspelo postaviti to novo gradivo v staro na tak način, da bi dobila knjiga enoten in izrazit značaj in da bi resnično bila «nov Župančič», hkratu pa vendar le reprezentativna za vse njegovo delo.

II.

Glavni značaj novega gradiva te knjige je literatski. Literatski v tistem zmislu, ki je sicer nasproten umetnosti, ne da bi jo pri tem neobhodno izključeval. Literatstvo je izražanje in propovedovanje misli, mnenj in sodb, umetnost je intimno izpovedovanje osebne narave v podobah življenja. Literatstvo ustvarja kritiko življenja, umetnost mu «kaže ogledalo». Literatstvo je Voltaire, umetnost je Shakespeare. Epigram, satira, prigodništvo, narodno-politična pesem so v bistvu čistokrvno literatstvo. In vendar so lahko vse te literarne vrste po vsebini intimnejše izpovedi nego golo izražanje sodb, lahko ustvarjajo kritiko življenja, kažoč mu ogledalo, skratka: literatstvo lahko prehaja v umetnost in umetnost v literatstvo, tako da lahko eksistirata drug ob drugem in drug v drugem. Možni sta i umetnost literata i literatstvo umetnika in med umetnostjo in literatstvom lahko živi nešteto dragocenih mešovin teh dveh človeških udejstvovanj.

Dosedanje župančičeve pesniške zbirke so nam ga kazale skoro izključno kot umetnika. «Naša beseda» nam ga, kolikor je nova, prvič predstavlja kot literata. Izjemo in razliko od značaja splošnosti tvorijo poleg enodejanke «Noč na verne duše» samo pesmi «Iz cikla „Marija“». «Po sredi stvarstva» in «Kapitan Božo». Te pesmi so po zasnovi umetniške. Po izvedbi so različne moči in vrednosti. Prvi dve sta značilni za predvojnega župančiča, dasi nista med njegovimi najboljšimi deli. Povojnega župančiča predstavlja «Kapitan Božo» s svojo skopo in trpko dikcijo. To je miselna pesem, ki se često navaja kot zadnja oblika pesnikovega nazora. Toda vsepomirljiva misel, «da je zemeljska krogla kristal», je izražena v stihih, v katerih ne utriplje življenje s polno močjo. Zato je ne smemo smatrati za doživljeno iz osnov osebnosti in jo smemo razumeti samo kot smer poetove volje in morda zavednega okusa, ne pa kot izraz njegovega dejanskega odnosa napram življenju.

Mimo teh pesmi je umetniško zasnovana še dramatska slika «Noč na verne duše», ki podaja v poetičnem narodopisnem okviru tragedijo med dvema morilcema. Katastrofa je spretno pripravljena in utemeljena; toda glavna značaja sta samo bežno označena, mesto da bi bila plastično oživljena; — klju-

čarjev celo navzlic temu, da je malce preobložen s podrobnostmi. Zato je dejanje sicer jasno, toda manjka mu napetosti in pretresljivosti. In če bi bila cerkovnikova skrušenost pokazana človeško pomembnejša, bi bila njegova smrt večja in bolj tragična. Igrokaz je delo pesnika, ki ima v tej obliki več spretosti nego elementarnega zmisla za ustvarjanje napetosti in njih razpletov ter več izobrazbe nego nujne originalnosti. Toda na odru bi najbrž imel uspeh.

*

Na prehodu med umetniškimi in literarnimi tvorbami stoji «Na Bledu», ki bi pri drugačni uredbi knjige lahko stala tudi kot uvod v domovinski in politični cikel. To je sveža in ljubezniva pesem, še veselo in skoro brezskrbno prevzemanje križa za ves narod, križa, ki je v vojnih in prevratnih dneh postal svinčen. Pod njegovim bremenom so nastale «Naša beseda», «Naše pismo» itd. V knjigi srečujemo kot nove le stvari, ki so ustvarjene poleg teh poglobitvinih izrazov narodne skrbi, narodnega prebujenja in narodnega ogorčenja. Zanje velja drugačen kriterij. Tu ne gre za harmoničnost intimnosti, tu gre za pravilnost trditev. Tako je s sestavkom «Na božič 1915», ki ni izpoved, marveč propoved v značilno neokretni, komaj še okusni in vendar govoreči simboliki (ded Bistrogled pa — natikanje rokavic in zapenjanje sukenj). Literatstvo, a vendar iz prave upravičenosti nekoga, ki je «neizprosno razključeval svoje osrčje», preden je začel propovedovati drugim, literatstvo umetnika. — «Tisti» je razmišljanje o geniju, ki je nastalo iz hrepenjenja in potrebe, «Janezu Evangelistu Kreku» poklonitev «geniju širokih mas» — oba spisa globoka in resna, a skoro brez intimnosti in očarujoče moči. Največ resničnega čuvstva posreduje v tej narodni skupini «Bolnik». — Nastanek Jugoslavije je kakor v vsem narodu tako tudi v pesniku dvignil val navdušenja. Bivanje v Primorju mu je dalo priliko seznaniti se s tamošnjim življenjem. Posvetil mu je tri pesmi: «Na molu», «S Primorja» in «Kapitan Božo». Vse v njih je ostro opaženo in točno označeno, toda vse je ostalo hladno in samo monumentalno kakor primorska pokrajina. Rodilo se je iz političnega navdušenja in iz volje, postati in biti domač in sorodno svetu, ki je misli domovina, srcu in krvi pa je vendarle tuj. Nobena izmed vseh novih narodno-političnih pesmi ne dosega po vzponu misli in poletu čuvstva «Naše besede» ali «Našega pisma». Zdi se kakor drobci, iz katerih sta nastali oni dve, ali katere je vrgel stvarniški vrtež onih dveh mimogrede iz sebe.

*

Najpomembnejše poglavje knjige je «Jerala». Štirje fragmenti satirične epopeje o filistru, filistejstvu, umetnosti in umetniku. «Prvo poglavje» je najprej v šaljivih in duhovitih, dasi dokaj neenakomerno čvrstih stihih narisana podoba Filistejca — Jerale v njegovi nečloveški pogreznjenosti v tolščo, praznosti, grobi banalnosti in topi sovražnosti do vsega mladega, lepega in visokega. Potem je povest o hudičevem obisku pri Jerali, ki se prične s tako rodoljubno krotko idilo in se konča s tako neprijetnimi, nemogočimi, da, okrutnimi stvarmi, kakršna je hudičeva zahteva, naj Jerala skvasi očarljiv sen. In zmisel hudičevega početja? Spraviti ali Jeralo ali vsaj umnejšega bravca do zavesti o brezdanji razliki med topim filistejstvom in sanjarskim umetništvom. — «Drugo poglavje» sestavljata dve široki epski sliki. Prva, ki je drugi nekoliko ohlapen in ž njo ne prav nujno zvezan okvir, je v opisu vožnje po Gorjancih izvedena vzporeditev dveh vprežnih volov, topo vdanega Čada in nevarnega sanjača Jelena ter notranja tragedija Jelena, ki se zaključuje koncem speva s tem, da prejme Jelenovo sanjarstvo smrtno kal topega Čadovega brezupa. Ta zaključek je hkratu pojasnilo sklepa v «Inter-

mezzu», ki govori o blodnih dušah poetovih tovarišev, ki da jih je podavil Jerala. V ta basnoslovni okvir je, kakor rečeno, nekoliko nepovezano in netrdno vstavljena prelepa prisposoba umetnikove usode med človeštvom — zgodba o podbreškem grbavcu Dimku, o tem nebidigatreba in rudosledu, spotiki in dobrotniku vse doline šentflorjanske, se pravi podbreške. V bistvu spet dvakrat pokazano razmerje med filistejstvom in umetnikom. Le da v drugi sliki nastopa Jerala kot kolektivum. — V «Intermezzu» izrabi Župančič lastni dvom nad resničnostjo Jerale in jeralščine, da ustvari eno izmed najmočnejših izpovedi o stvarništvu in njegovih človeških pogojih, kar jih premore slovenska beseda. V silovitem zagonu polnih verzov poudarja nujnost in stvarniško moč vere in podčrtava božanstveno-strahotno amoralnost vsega stvarništva in umetništva.

Dkor vstvarja, moj dragi, ta govori iz viharja,
z nameni, moralo in srečo se nič ne ukvarja ...
on trga in lomí in reže in gnete snovi —
kaj to, če kdaj med prsti mu kaj zajeci!

In Jerala? Blodne luči, ki obletavajo dvomečega poeta na njegovi nočni poti, se mu razodenejo kot duše onemoglih drugih in ga utrdijo v veri: «Jerala je! ... — vse te je podavil» ... — «Tretje poglavje» je nova izpoved o umetniškem ustvarjanju. Morda je v nji manj poleta in zanosa kot v «Intermezzu», toda je globlja, bolj nazorna in hkratu bolj sramežljivo razodeta. Osnovana je na vzporeditvi mrtvega in umetnika, ki kakor mrtvi «ničesar z a s e več ne skuša», ki «brez želja posluša presnavljanje zvočno sveta» — ki je torej tudi nekako mrtev, vsaj v nekem posebnem, elementarno človečanskem zmislu. Kajti le tistemu, v katerem ni več «gornje temè», se odpro čuda življenja, le tak je lahko «struga tisočernih duš» — je lahko umetnik. To je do skrajnih meja poglobljeno spoznanje o sferah, kjer se stikata človeško in umetniško, o sferah, ki so tu osvetljene s skrivnostno temotno lučjo brezprimerno jasnovidne in vendar naivno neposredne fantazije. Jerala, ki prisostvuje pogovoru teh dveh mrtvih, le še vidi, da govorita, čuje ne več. Njegova navzočnost pri teh skrivnostih je skoro nelepa. Ali pa je morda prav to strinjanje skrajnih nasprotstev v skladno enoto znamenje skrajnega stopnjevanja tvornosti? — Zaokrožene enote ti štirje spevi «Jerale» ne tvorijo, dasi so vsi štirje vedno novo variirane primere med jeralščino ali duhom filistejstva ter umetništvom. Primera se od speva do speva pogloblja in doseže v poslednjih dveh globino in moč, ki ji v našem slovstvu ni prisposobe. V primeri s Cankarjevim odnošajem do filistra je Župančičev neprimerno bolj zanosen in brezoseben, bolj svoboden in možat.

*

Peti cikel knjige je prigodniški. Predvsem bi spadala v to skupino «Emilu Leonu za sedemdesetletnico», ta v melanholično poetičnost ubrana poklonitev velikemu pisatelju «Cvetja v jeseni», ki jo je urednik uvrstil med narodno-politične pesmi prvega cikla. «Velikonočna epistola sinu» skriva v lahkotni vnanosti misel o težkem življenskem nasprotju med «pravim» in «nujnim». Improvizirana «Glosa» modro poučuje v svežih in živih podobah, ki pa so malce rahlo povezane druga z drugo, teoretika o pravilnem odnošaju med njim in pesnikom. «Revija» je duhovito opredeljujoč pregled pesniških oblik, ki se jih je Župančič posluževal, s prelepim sklepnim spevom o pesmi. «Iz dnevnika» je neodvisen, oster očitek sedanosti, ki je tako «izbrala ljuliko od zrna», da je zavrgla zrnje in poskrbela za plevel. «Zgrabi pomlad» poziva k zdravemu užitku in uživajočemu zdravju in se s prodirno sumnjo posme-

huje zavistnemu abstinentstvu in moraliziranju. V obeh zdravicah sanja in modruje Župančič — kakor je za moža prav in dobro — pri kozarcu vina o življenju in človeku. Sanja o čistem svetu in modruje o pravem možu in o tem resničnem svetu, ki «mu gre po sredi razdor» in ki mu vendar le napija s tisto nad vse človeško melanholično radostjo:

Ljubimo ta prokleti svet —
Kajfež, kdor je nasproti!

Cikel, ki je poln svežih sokov in mladostnega ognja in človeškega zdravja, zaključuje polemična pesem «Omer čita Ahmedovo knjigo». To je en sam, z genialno lahkotnostjo in duhovitostjo sestavljen niz aluzij, polcitatov ter rimarskih metričnih in zvočnih oponašanj. Ta pestri čilim zlobne šaljivosti je kakor po svoji prešernosti, tako po mojstrskem obvladanju snovi v naši satiri po Prešernu nedosežen.

*

Knjiga se zaključuje s poglavjem epigramov. Komentirati jih, je stvar literarnega zgodovinarja. Tu opozarjam samo na najpomembnejše izmed njih, ki so: oba ugovora zoper «Tout comprendre...», «Plezavec», «Vsem», «Svečenik in pop», «Plot» ter «Ugovor in odgovor». V obliki spontano odgovarjajo zakonu o dvodelnosti tipičnega epigrama in se odlikujejo po čvrsti jedrnatosti in določnosti besede. V človeškem zmišlu so mestoma dokaj robati in so izraz ostrega in krepkega, nekoliko gosposkega in resnobnega duha, ki mu je bolj v naravi, zadati čvrst udarec nego duhovito in zbadljivo in vendar dobrohotno se posmehni, kakor se je znal — Prešeren.

*

Razmišljajoč o knjigi, jo človek odlaga z deljenimi čuvstvi. Seznanja nas z Župančičevim literatstvom, ki je skoro vselej in povsod prepojeno z umetništvom in ki je radi tega zanimivo in dragoceno. Toda njen urednik nam prinaša to snov brez jasnosti o njeni naravi. Zato je knjiga nepregledna in neenotna. Tudi čisto kot Župančičevo delo kajpada ne pomeni za književnost podobnega dogodka kakor prejšnje njegove pesniške zbirke. To ni korak naprej, ni novo poglavje poetovega življenja, marveč je po večini zbirka pesmi, ki so nastale v najrazličnejših časih njegovega življenja, med katerimi pa se nahaja marsikak biser popolne pristnosti. Spraviti jih, prepletene z znanimi poetovimi pesmimi sorodnih vrst v zaokroženo enoto je bila izvršljiva, a težka naloga, ki uredniku na žalost ni uspela. Josip Vidmar.

*

Pojasnilo. Soditi, ali je moj izbor Župančičevih pesmi uspel ali ne, seveda ni moja stvar. Ne glede na to pa zahteva Vidmarjeva kritika nekaj besed pojasnila. Naročeno mi je bilo, naj iz neponatisnjenih Župančičevih pesmi priredim primeren jubilejni zbornik. Jel sem zbirati gradivo; ko pa sem ga pregledal, sem uvidel, da ne zadošča, da bi se iz njega ustvarila organska, učinkujoča zbirka. Treba je bilo seči po starejših, že ponatisnjenih delih. Zdaj je nastalo vprašanje: ali naj priredim drugo, morda nekoliko spremenjeno in skrajšano izdajo «Mladih potov», obogateno z nekaterimi neponatisnjenimi pesmimi, ali pa naj dam poudarek manj znanemu, še neponatisnjenemu delu. Odločil sem se za drugo in se pri izboru ponatisnjenih pesmi poleg «Dume» omejil na najnujnejše, kolikor je ustrezalo duhu ostalega gradiva, ki je predvsem miselnega znanca. (Zato je v knjigi refleksivna erotika «Umetnika in ženske» ter «Slapa», odtod morda tudi navidezna hladnost in manjša učinkovitost prvega cikla.)

Najvažnejši, kajpada, je uvodni cikel, ki nujno vsebuje največ že znanih pesmi in ki bi bil morda zahteval večjega obsega, bogatejše izbire. Toda pri svoji zasnovi knjige si tega nisem smel dovoliti, kakor tudi nisem mogel cikla porazdeliti na razne oddelke in manjše cikle. Tvoril naj bi zaključeno, organsko celoto, zgoščeno in lapidarno, povezano s komaj opaznimi členi, kakor so ljubezen, rojstvo, smrt; nato vnanje življenje, notranje življenje, vojna, pesnikova spojenost z narodom. Kriterij torej, ki me je vodil pri ureditvi knjige, je bil poleg estetskega predvsem vsebinski. Poleg tega mi je v formalnem pogledu šlo za to, da kolikor mogoče izrazito prikažem župančičevo delo v vseh smereh njegovega oblikovanja. To so osnovni principi, ki so me vodili pri uredbi «Naše besede, označene po pesmi, ki je najčistejša izpoved župančičevega slovenstva. Da knjiga ne more izčrpati pomena svojega naslova v vsej njegovi širini in globini, je jasno; more pa ga nakazati vsaj v glavnih značilnih zametkih in mu ustrezati v svoji formalni dognanosti.

Fran Albrecht.

Anton Leskovec: Dva bregova. Drama iz življenja beračev v treh dejanjih. Oder, zbirka gledaliških iger, 20. zvezek. V Ljubljani 1928. Založila Tiskovna zadruga. Str. 78.

Moč, iz katere potekajo dogodki te drame in dejanja njenih oseb, je v prvi vrsti ljubezen. Radi te nastajajo napetosti med glavnimi štirimi osebami in radi nje končno pogine eden izmed obeh ljubimcev. Tej sili se kesneje dovolj neorgansko pridruži še moč beraške stanovske zavesti, ki je sama kot taka dovolj dvomljive življenske pristnosti in o kateri se tudi v drami ne ve, ali je sploh iskreno mišljena pri osehah, ki jo izpovedujejo. Zakaj pri beraškem papežu se zdi, da prikriva z njo samo svojo očetovsko skrb, dočim postane pri drugem ljubimcu sploh samo na videz krmilo njegovega početja. V tem, da je ta moč ostala samo fiktivna, dasi je v konfliktu vsaj trenutno in vsaj vnanje neobhodno potrebna, je temeljna zgrešenost osnutka.

Druge nedostatnosti drame imajo izvor v podobah osebnosti, med katerimi se vrši. Macafur in Briga sta predstavljena dovolj jasno, dasi v prvem razmerje med očetovstvom in beraškim papeštvom ni popolnoma dognano in dasi je vsa njegova preteklost z očetovstvom vred in z razmerjem do župana zavita v preskrivnostne megle. Ljubimec Briga je sam kot pojav in v avtorjevem pojmovanju mestoma skoro sentimentalno romantičen, mesto elementaren junak. Brez dosledne enotnosti in jasnosti je ostal ljubimec Krištof, dočim hoče biti Rona včasih skoro Carmen, včasih pa spet žena, ki podreja vse, celo ljubezen svojemu stremljenju, povzpeti se družabno višje. Nedoločnost, ki omahuje med dvema takima možnostima, je pri osrednji osebi drame za vse delo nujno usodepolna.

Iz teh razlogov je življenje dela medlo tlenje, ki le v redkih trenutkih resnično zagori. To navzlic temu, da je snov dovolj spretno organizirana v tekoče dejanje in gladek dialog, navzlic temu, da je postavljena v zanimivo sredino in še navzlic temu, da je pisatelj zadel značaj miljeja z marsikakim dobrim jezikovnim domislekom.

Josip Vidmar.

Ka Mesarić: Smjerovi moderne umjetnosti. Edicija «Socijalne misli», knj. I. Zagreb 1929. str. 46.

Mesarićeva šudija o smereh v moderni umetnosti je tipična brošura, ki noče biti niti znanstvena, niti «potpuni komentar raznih umjetniških smjerova», niti «umjetnička historija», komaj da informativna — in sicer opozarjajoč «u generalnim linijama na socijalnu perspektivu, s koje treba da se posmatra umjetnost». Te socijalne perspektive nisem opazil. Že njen namen jo ožigosa,

njen obseg pa je naravnost obupno preozek za celo kopico na hitrico omenjenih problemov. Nedopusten greh je, v par straneh premotriti potek umetnosti pred impresijonizmom na tako osladen način, v slabo stilizirani obliki, neorgansko vezati dobo na dobo, metati v en koš egipčansko umetnost in grško, renesanco in neoklasicizem, naturalizem in moderno. Tudi vsa za tem sledeča razmišljanja in razlaganja impresijonizma, ekspresijonizma in obema sorodnih -izmov so šablona, ki močno bije v obraz.

Obe smeri, impresijonizem in ekspresijonizem, determinira Mesarić po njihju zgolj formalni si nasprotnosti, s tem da pojasni le pomen besed — impresijonizem kot dojemanje vase, kopiranje narave, ekspresijonizem kot presnovanje vase dojetega in oblikovanje iz sebe. Drugega ne ve ničesar, saj na teh skopih straneh niti vedeti ne more. Pri ekspresijonizmu formulira značaj umetnosti na tvegan način: «Treba bi ponovno opozoriti, da umjetnost ne poznaje zakone životne i neobičajne logike u građanskom smislu» (!), str. 25. Nikakor ne bi trdil z Mesarićem, da je «ekspresijonizam originalan» (str. 19). Na isti način opisuje simbolizem, futurizem, kubizem in dadaizem. Vseh teh teoretično v zraku vi-sećih opisov struj ni navezal na konkretne primere ne iz slikarstva, glasbe, komaj v par primerih iz literature. S tem je še bolj padel pomen te knjige. O kaki temeljitosti in preciznosti v orisu struj ni v knjigi ne duha ne sluha, kaj še o globini, o psiholoških vezeh z dobo, ljudmi, civilizacijo in drugim. Niti nimam občutka, da bi bilo Mesariću vse to prezentno, česar se je O. Walzel v lepi studiji «Deutsche Dichtung der Gegenwart» dobro zavedal, in ki je drugim knjigam te vrste naravnost podlaga — n. pr. knjigi O. Pfisterja «Der psychologische und biologische Untergrund expressionistischer Bilder» ali knjigi Georga Marzynskega «Die Methode des Expressionismus» in drugim.

Socijalni pomen ima pri Mesariću umetnost v tem, «da se veže s politikom», «umjetnost će time dobiti svoje socijalno opravdanje» (?), str. 42 — še bolj pa v tendenčnosti umetnosti. Tu filozofira nekam v zrak, češ «tendance nove umjetnosti mora da budu progresivne, tome da budu socijalni interesi kolektivnosti» (str. 45). Umetnost mu je v smislu Sinclairovem — njega sicer ne omenja — propaganda (str. 37). V tem je ves socijalni pomen in namen umetnosti našega časa, ki ga karakterizira plehko z «mašinsko kulturo», ali dinamičnim časom, ki zahteva dinamičnega izraza v umetnosti. Nadrealizem (francoski) je Mesariću pravi znak naše dobe in bi celo «— korigiran (?) — mogao da posluži kao baza savremene socijalne umjetnosti», kar zveni čudno.

Knjiga je pisana brez večje ambicije, je prelahka in prepovršna. Nima nikakega pomena. Diletantu je kljub dnevnočasopisnemu tonu pretežka, ker je nenazorna in preozka, literatu pa je preplehka in premalo globoka. — Najbolj zoprne so mi knjige, ki nimajo resnejšega namena kot napol informirati; tudi nesocijalne so!

Anton Ocvirk.

K R O N I K A

Marij Kogoj: Črne maske. (Opera v dveh dejanjih.) Dobri dve leti smo čakali na izvedbo te opere, koncem sezone letos smo jo vendar dočakali. Za to se imamo zahvaliti neumornemu prizadevanju opernega ravnatelja Mirka Poliča, ki se je za delo zavzel že z vsega početka, ga z vne-mo študiral in res nadpovprečno naštudiral ter tudi sam dirigiral. Režiral je premiero zagrebški režiser, Rus Kriveckij. Mislim, da je dal Polič prvo bazo k realizaciji tega

dela s tem, da je začetkom sezone angažiral baritonista Roberta Primožiča, kar je omogočilo izvajanje «Črnih mask» glede zasedbe glavne vloge. Primožič je pevec ne le prvovrstne glasovne in tehnične kvalitete, marveč obvlada ogromen repertoar svetovne operne literature. Radi tega je bila dana možnost, da se je mogel posvetiti v teku cele sezone študiju malone ene same vloge. A ne le glavna vloga (Don Lorenzo), vse ostale po obsegu sicer dokaj manjše, zahtevajo dovršenih interpretov. Pohvalno naj omenim stebre naše opere: mojstra Betetta, Thiery-Kavčnikovo, Kovača, Grbo, Rusa, vse nositelje manjših vlog, balet in ne na zadnjem mestu orkester. Za okusno, slogu primerno inscenacijo je poskrbel Vavpotič.

«Črne maske» so še v wagnerskem smislu pisana glasbena drama s prekomponirano muziko, katere težišče je v orkestru. Pevski glasovi se približujejo recitaciji, odnosno se sploh recitirajo. Isto kot za soliste velja za zbor. Pri ženskem zboru so take ritmične recitacije prav učinkovite.

Arhitektonično bi način Kogojeve muzikalne drame najlažje prisposobil Rich. Straussovi tvorbi, izvzemši nekatera Straussova dela kot so na primer «Ariadna» in «Kavalir z rožo», kjer najdemo že zopet znake tako zvanih zaključnih točk. V dnevnih kritikah čitam pogosto, kako kdo ugiblje, češ, ta ali ona opera nima več zaključenih točk, je torej popolnoma sodobna. Kdor količkaj zasleduje sodobno gledališko-muzikalno tvorbo, vé, da so taka in podobna modrovanja smešna. Takoj po vojni je jela programska in ilustrativna glasba izgubljati tla ter se je zopet uveljavila absolutna glasba; absolutna glasba brez forme je pa nemogoča in ni čuda, da so se začele spet pisati opere z zaključenimi točkami. Prednosti ima i ta i ona smer. Prednosti wagnerskega principa so v glavnem: čim večja podobnost govornim dramam, pravilna dolžina prizorov, velika enotnost v arhitekturi in čim intenzivnejše sorodstvo med besedo (dejanjem) in glasbo. Glasba dobi s tem značaj podrejenosti in velike resničnosti, mogoče tudi velikega doživetja. In dramatična je taka glasba nedvomno. Slabe strani so deloma že našteje v prejšnjem stavku, največja opasnost takega sloga pa je ta, da lahko postane monoton. Nasprotna smer goji zopet opero z recitativi, arijami, zbori itd. V tem je podana možnost kontrasta, preglednost in velik plus za gojitev forme kot take. Ta smer zasleduje čim večjo lapidarnost. Zdi se mi, da naj forma, oziroma arhitekturo opere in glasbene drame določa literarna snov. Hindemith je napisal k romantično-fantastični Hoffmannovi snovi «Cardillac» absolutno muziko nekako v zmislu bachovske forme; videti pa je, da s tem ni prodril. V glasbi opušča vsako čutnost in ilustracijo ter zato nekako ne zadene v živo. Schoenbergovec Alban Berg je napisal opero «Vojiček» na Büchnerjev tekst in je uspel. Fantastika je ležala na dlani in ekspresionistični slog v glasbi je za take snovi, rekel bi, najvernejši izraz. Zato današnja skladateljska generacija zopet išče arhaiističnih snovi, komičnih in ne predramatičnih v zmislu zunanje tragike. Tako je napisal Křenek svojega «Jonnyja» v jazzovih ritmih in formah, Kurt Weill pa sedaj po vsej Evropi aktualno «Dreigroschenoper». In Stravinskega operni oratorij celo vnanje dejanje ignorira. Honegger je napisal oratorij «Kralj David» v zmislu zaključnih točk. Hindemith piše skeče in Milhaud tako zvane «Minutenopere». Razen Hindemitha in Berga (Nemci!) pišejo vsi ostali bolj ali manj homofono in čim enostavneje. Tudi kromatiko opuščajo in favorizirajo diatonične skale, kot so dur, mol, cerkvene skale in pentatonika. Celotonska skala se je že preživela.

Kogoj je študiral na Dunaju pri Schoenbergu ter zasleduje ideale nemške šole. Vendar mu Schoenbergov konstruktivizem ni edino zveličaven; prav

spretno se je vživel tudi v poznoromantični slog, iz katerega je Schoenberg itak izšel. Kogojeva invencija je skrajno smela in bogata, razpreda se potom tematičnega dela v široke linije, ki jih pa lahko kot take zasleduje le moderno orientiran glasbeni intelektualec. Njegova najjačja stran je tematična obdelava posameznih domislekov, ki ima svoj temelj v hiperpolifonem slogu, s katerim Kogoj operira v vseh svojih skladbah. Pogoj temu je seveda absolutno obvladanje harmonske strani, ne mislim s šolskega stališča, temveč z umetniškega. To tvori čistost sloga, ki je tudi ena glavnih potenc Kogojevega dela. Ritmična stran ostane pri polifonih delih vedno v ozadju, mogoče je to vzrok, da se danes zopet odvrčamo od polifonije. Kogojeva instrumentacija je masivna ter zveni kot taka polno, neproblematično. Jaz osebno se z njo ne strinjam, ali smatram za predrznost, ako bi kdo hotel temu ali onemu umetniku diktirati, v kakšni smeri naj dela, — in nazadnje še menda, kaj naj dela. Zakaj vsako delo katere si bode smeri je lahko dobro ali slabo. In ako kaka opera glede smeri temu ali onemu ne prija, še radi tega ni slaba.

Kogojevo opero «Črne maske» smatram za mogočno delo, pomembno posebno v naši literaturi. Je pa to tudi resničen umotvor. Kogojev glasbeni slog smatram kot najpripravnější za kompozicijo Andrejeve drame. Mestoma sem čutil «skoke», ki so celoti sicer zelo v prid, ker bi bilo delo brez njih predolgo, vendar prekinjajo tu pa tam tematično organičnost. V tem pogledu bi svetoval Kogoj, da jim dá definitivno formo, kar bo storil najbrž itak tudi brez mojega nasveta. In — ali bi ne bilo mogoče pevskih partij nekoliko poenostaviti? Preobilo truda namreč ni reklama za novo delo in pogosto tudi povzroča, da se ga šibkejši ansambli ne morejo lotiti, ker jim radi tega zaostaja drug repertoar. Tako globokega in tako temeljitega dela pa bi bilo škoda za arhiv.

Ravnatelj opere Mirko Polič je posvetil študiju «Črnih mask» dober del sezone in ni obupal niti tedaj, ko so se v dnevnikih pričeli očitki, češ, da nam zastavlja repertoar, da ga maši z operetami in podobno. Iskrena mu hvala, kakor tudi vsem sodelujočim s Primožičem na čelu! Zlasti pa Kogoj, ki je obogatil našo literaturo s tako močnim delom! Slavko Osterc.

Lajovčev «Psalm» in «Caprice». — Letošnja koncertna sezona je bila v splošnem kaj ubožna. Posetilo nas je sicer nekoliko prav dobrih inozemskih orkestralnih in kvartetnih zborov, ki so nam po večini pokazali visoko stopnjo reproduktivne umetnosti, niso nas pa seznanili z novjšimi in nam neznanimi deli. Izvzet je samo Zikov kvartet, ki nam je zaigral poleg dveh čeških skladb tudi kvartet našega v Pragi živečega rojaka Josipa Mandiča. Vendar se mi ta kvartet radi svoje slogovne neuglajenosti ne zdi baš pomemben. Vsako sezono motrim z vprašanjem: kaj se je izvajalo našega, slovenskega? In vsako sezono je odgovor isti: kratki samospevi, klavirske piese, zbori, dvospevi in podobne skladbe.

Izjemo tvorita letos dva koncerta, kjer so bile med drugimi deli tudi Lajovčeve skladbe, in sicer je izvajalo Orkestralno društvo Glasbene Matice njegovo študijo (kakor jo sam naziva) «Caprice», Pevski zbor Glasbene Matice pa njegov psalm z orkestrom. Koncert orkestralnega društva je dirigiral v Filharmonični dvorani L. M. Škerjanc, koncert pevskega zbora pa v Unionu ravnatelj opere Polič.

«Caprice» je skercu podobna skladba v petčetrinskem taktovem načinu z nekakim triom in dacapom. Izvajana je bila prvič pod taktirko kapelnika Štritofa ob priliki jugoslovanskega festivala v Pragi pred dobrim letom dni.

Melodično je zanimiva predvsem radi tega, ker prehaja linija po kratkih presledkih iz enega instrumenta v drugega. Harmonska podlaga ji je na mnogih mestih celotonska skala, kar dela vso harmonijo pestro, skoraj bizarno. Instrumentacija je prozorna; razen polnega orkestra se uveljavljajo zlasti mesta lesenih pihal in rogov. Petčetrtnski ritem je že sam po sebi zanimiv in nemiren, skoraj ne dopušča kadenčnih obratov, ki smo se jih itak že menda vsi naveličali. To je po mojem mnenju najboljša čisto instrumentalna skladba, kar jih Slovenci premoremo. In koliko jih premoremo?

Še pomembnejši je Lajovčev «Psalm za zbor, soliste in orkester», čeprav je star že nekoliko let. To je edina moderna skladba te vrste pri nas. Pred Lajovcem jih je pisal Sattner, seveda v čisto drugem slogu in s čisto drugih umetniških vidikov. Lajovčeva skladba temelji na trodelni obliki, veliki seveda, ki jo dokumentira trikratni vstop zbora z istim besedilom. Zborovska mesta in tenorski samospevi (ki prevladuje) imajo tipično slovensko nacionalno noto v melodiji. Za kontraste je poskrbel Lajovic z menjavo zasedbe (čisto orkestralna mesta se menjavajo s tenorjem in zborom) ter z menjavo tempov in tudi razpoloženja kot takega. Tenorjev part je poln globoko občutene lirike, zbor nastopa rahlo, a se dramatsko razvija s pomočjo orkestra. Orkestralne medigre so pa ritmično živahne, mestoma celo orkestralne. Instrumentacija je zelo premišljena in se nobena energija orkestra ne trati zastonj. Poln orkester zazveni navadno le na dramatskih viških skupno z zborom ter doseže kulminacijo tik pred zaključkom skladbe. Posebno okusno so pisana zopet mesta za lesena pihala in naravnost virtuozno za harfo. Pri gradacijah sem občudoval Lajovčevu gradbeno tehniko. Vse se pripravlja in dogaja organsko, nobenih dinamičnih presečenj ne slišimo. To je absolutna, čista muzika, ki ne išče dramatskih cenenih efektov.

Psalm so izvajali z vso preciznostjo, zato tudi uspeh ni izostal. Gledališki orkester je bil pomnožen s konservatoristi in člani «Orkestralnega društva Glasbene Matice», matični zbor je štel nad sto pevcev. Polič se je kot koncertni dirigent postavil s tem nastopom na prvo mesto.

Prav je, da smo proslavili Lajovčevu petdesetletnico z izvedbo obeh njegovih večjih del, ki sta tudi kvalitativno izredno pomembni. Sl. Osterc.

Aleksander Sergejevič Gribojedov, rojen dne 4. januarja 1795. v Moskvi, 12. februarja 1829. pa kot ruski poslanik v Teheranu od uporniške druhali umorjen, spada med tiste pesnike, ki so z enim samim delom postali slavni. Kar je napisal poleg komedije «Gorje od uma», so veseloigre, pisane v konvencionalnem slogu časa, ki ne presegajo povprečnosti in so danes pozabljene.

Tem večji pa je pomen «Gorja od uma». Komedija je bila baje 1816. zasnovana, leta 1825. so krožili odlomki v prepisih med petrograjskimi in moskovskimi literarnimi krogi, 1824. pa je bilo delo dovršeno. Prva izdaja, močno cenzurirana in črtana, je izšla — 1855. Popolna, nečrtana, pa šele okoli leta 1860.!

Gribojedova «Gorje od uma» je prvi velikopotezni in vsestranski satirični oris ruske družbe. On ne napada posamezne pregrehe, posamezne zlorabe, temveč celokupnost, njeno glupost in korupcijo, njeno napihnjenost, njeno navado, da navzgor klečeplazi, navzdol pa tlači, njeno sovraštvo zoper pravo omiko in vedo, njeno smešno tujstvo, njen nepotizem, njeno klepetavost in hinavščino. Gribojedov slika višjo rusko družbo svojega časa v celi vrsti posameznih tipov, od katerih je vsaka posamezna majhna mojstrovina. Z malimi potezami so orisani obrazi živo in nazorno, kakor malokje.

Proti leni, glupi masi, proti izumirajočemu, a še vedno mogočnemu staremu rodu nastopi kot borec za vse novo, kot začetnik boljše bodočnosti — mladi Čacki; toda v boju proti gluposti, proti vsemu staremu podleže, kajti čas še ni zrel za njegov ideal. «Gribojedov ni ne prvi in ne zadnji,» pravi Nemeč Arthur Luther, «ki tako snov obdeluje. Toda kar daje njegovi komediji v primeri z drugimi, starejšimi igrami podobne vrste vrednost, da je še danes živa in učinkuje popolnoma neposredno, je to, da njen junak ni abstrakten ideal, ni trobilo za avtorjeve nazore in namene, temveč živ, človek s svojim protislovjem — da, poln notranjih protislovij, poln nejasnega borenja in iskanja. Na Gribojedova komediji je najbolj občudovanja vredno to, da stare tradicionalne oblike in obraze obdrži, a jih napolni s pravim resničnim življenjem...»

Kako malo so znali njegovi vrstniki spoznati pravo vrednost njegove komedije, se vidi iz tega, da mu prav to oprostitev od konvencije in tradicije štejejo za zlo in napako. Tako je rekel celo Puškin, da nosi komedija svoj naslov po krivici, kajti Čackega gorje ne izhaja iz njegovega uma, temveč iz njegove nespameti, kajti pameten človek bi bil ljudi, s katerimi ima opraviti, takoj spoznal in se po tem ravnal.

Prvi, ki je to pesnitev pravično in vsestransko ocenil, je bil veliki ruski pesnik I. A. Gončarov, ki zavrača trditev, da Čacki ni bil «pameten» dovolj, da bi družbo prav spoznal, s tem, da pokaže na «notnost dejanja», ki se je je pesnik držal. Vse dejanje se odigra v enem dnevu in že zvečer je Čacki z vso Moskvo gotov! Gončarov pa ne ocenjuje te komedije samo glede njene miselne vsebine, kakor so delali drugi kritiki, temveč tudi kot dramsko pesnitev. On pravi: «Čacki se pokaže nujno ob vsaki novi generaciji. Družabno stališče Čackih je različno, njih vloga in usoda pa sta zmerom enaki, pa naj gre potem za vodilne državnike ali za skromne delavce v ožjem krogu. Vse te žene le ena sila: ogorčenje, ki lahko prihaja iz različnih virov. Pri enem je, kakor pri Čackem Gribojedova, ljubezen, pri drugem samozavest in častihlepje, nobeden pa ne ostane brez svojih ‚milijonov muk‘, pa naj stoji še tako visoko.»

Zanimivo je, kaj pravi o tej komediji Pypin v svoji «Zgodovini ruske književnosti»:

«Pri ocenjevanju zgodovinskega pomena ‚Gorja od uma‘ se po večini nihče ne ozre na težak položaj ruske književnosti, ki ji je onemogočil, da bi obravnavala najaktualnejša vprašanja našega socialnega življenja: od dvajsetih let do konca stoletja ni bilo ne ene enake dramske pesnitve, ki bi nam v živem odskem dejanju pokazala boj med svetlobo in temo. S kakšnim živim zanimanjem bi gledala družba kako moderno ‚Gorje od uma‘. Toda slovstvo, t. j. družba, ki ga ustvarja, je brez moči, in srečni smo, če vidimo ta časovni boj v kaki veliki pesnitvi samo omenjen, dasi je v njenih posameznostih že marsikaj postalo anahronizem.»

B. Vdovič.

IZ «LITERARNE POSTILE»

STEKLENO OKO

DIZMA

PISAN SVET etc.

Odkril zaklad nekoč je nov,
rudar duhá, rudar poet;
a ko je dalje vrtal v rov,
podsipal ga je plaz — besed.

Stokrat na dan tvoj sonček izhaja,
stokrat zahaja:
majhen je svet, ki ga obseva,
zato mu dovolj je stotina dneva.

Urednikov «imprimatur» dne 18. junija 1929.

Franklin

Nove knjige

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

- Amicis de E.**, Srce. Prevela Janja Miklavčičeva. Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1929. 255 str. Cena vez. 54 Din.
- Bradač Fr.**, Češko-slovenski slovar. Ljubljana. Jugoslovanska knjigarna. 1929. 315 str.
- Boštele Anton**, Pesmi. Celje. Samozaložba. 1929. 104 str. Cena broš. 20 Din, vez. 40 Din.
- Cankar Izidor**, Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi. I. del. 3. snopič. Arhitektura. Ljubljana. Slovenska matica. 1929. 243 do 314 strani.
- 1919—1929. Deset let državne slovenske osnovne in meščanske šole v Mariboru. Uredil Drago Humek. Maribor. «Učiteljski dom» v Mariboru. 1929. 90 str.
- Glaser Janko**, Čas — kovač. Maribor. 1929. Samozaložba. 69 str.
- Izbrane pesmi** Henrika Heineja. Preložil Al. Benković. I. Lirični intermezzo. Maribor. H. Sax. 1929. 77 str.
- Kidrič France**, Zgodovina slovenskega slovstva. Od začetkov do marčne revolucije. I. snopič. Ljubljana. Slovenska matica. 1929. 136 str.
- Lapajne Stanko**, Mednarodno in medpokrajinsko zasebno pravo kraljevine SHS s pravnimi granami-posestrinami. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1929. 398 str.
- Leskovec Anton**, Dva bregova. Drama iz življenja beračev v treh dejanjih. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1929. 78 str. (Oder, zbirka gledaliških iger, 20. zvezek.)
- Lovšin Franjo**, Veseli pastirčki. Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1929. 35 str. Cena broš. 10, vez. 12 Din.
- Mravljak Josip**, Vuzenica II. Daljši okoliš v srednjem veku. Zgodovinski opis. Maribor. Samozaložba. 1929. 62 str.
- Nansen Fridtjof**, V noči in ledu. Priredil Fran Albrecht. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1929. 108 str. (Prosveti in zabavi, 24.)
- Podržaj Ivan**, Martin Brbek. Ljubljana. Založba «Luč». 1929. 120 str.
- Pravilnik za izvrševanje zakona o neposrednjih davkih in drugi predpisi.** Ljubljana. 1929. Tiskovna zadruga. 365 str.
- Shakespeare**, Ukročena trmoglavka. Prevel Oton Župančič. Ljubljana Tiskovna zadruga. 1929. 112 str. Cena broš. 36, vez. 46 Din.
- Tisk slovenski**. Izhaja mesečno. Urednik Miroslav Ambrožič. Ljubljana. Zveza faktorjev za Slovenijo. 18 str. Naročnina letno 70 Din.
- Vurnik Stanko**, Uvod v glasbo. I. Sistematični del. Ljubljana. Nova založba. 1929. 176 str. Cena broš. 22, vez. 30 Din.
- Wester - Žmitek**, Razgled z ljubljanskega grada. Ljubljana. Mestna občina Ljubljana. 1929. 61 str. + karta. Cena 10 Din.
- Wollman Frank**, Slovesnost Slovanů. Praga. «Vesmir.» 1928. 260 str.
- Zbornik pedagoški**, XXIV. zvezek. Uredil Gustav šilih. Ljubljana. Slovenska šolska matica. 1928. 183 str.
- Župančič Oton**. Naša beseda. Zbornik uredil in zbor pesmi določil Fran Albrecht. Ljubljana. Založba «Svet». 1922. 200 str. Cena broš. 60, vez. 70 in 120 Din.

Jakopičev jubilejni zbornik

je izdal za 60letnico mojstrovo Ljubljanski Zvon
v redakciji Frana Albrehta.

Zbornik obsega nekaj zanimivih Jakopičevih spominov, članke in prispevke Otona Župančiča, dr. Izidorja Cankarja, dr. Fr. Mesesnela, Juša Kozaka, dr. Ferda Kozaka in A. Podbevška.

Zborniku so pridejane več- in enobarvne reprodukcije najboljših Jakopičevih umotvorov.

Zbornik velja broširan 110 Din, elegantno vezan 140 Din.

Naročila na Zbornik sprejema
knjigarna Tiskovne zadruga
v Ljubljani, Prešernova ulica št. 54.

Najnovejše knjige

Tiskovne zadruga v Ljubljani.

Shakespeare-Župančič: Ukročena trmoglavka.

Komedija v 5 dejanjih.

Broširana knjiga velja 36 Din, vezana 46 Din.

Ilka Vaštetova: Umirajoče duše.

Zgodovinski roman iz baročne Ljubljane. Umetniško delovanje časti in denarja žejnega Robbe in tragična ljubezen slikarja Mencingerja do Robbove žene Zike sta glavna motiva zanimive povesti. Broširana knjiga velja 52 Din, vezana 62 Din.

Nansen Fridtjof: V noči in ledu. s slikami.

Potopis znamenitega polarnega raziskovalca Nansena, ki je tri leta nepretrgoma taval po večnem snegu in ledu v borbi z najhujšimi naravnimi elementi. Prava moderna robinzonada. Broširana knjiga velja 36 Din, v platno vezana 46 Din.

Lapajne dr. Stanko: Mednarodno in medpokrajinsko pravo kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Broširana knjiga velja 180 Din, v platno vezana 200 Din.

Pirkmajer dr. Otmar: Zakon o državljanstvu z razlago.

Uredba za izvrševanje zakona, določbe mirovnih pogodb, mednarodne konvencije, druge dosedanje zakonske določbe glede državljanstva, oz. domovinstva in zakon o manjšinah. Vezana knjiga velja 80 Din.

Združene papirnice
**VEVČE, GORIČANE
IN MEDVODE**

d. d. v Ljubljani

**priporočajo svoje
vsakovrstne izdelke**

Komercialjna centrala:

**Vevče,
pošta Devica Marija v Polju**

Telefon 2167 in 2947 (Ljubljana)

Brzjavke: Papirnica Vevče

Ustanovljena leta 1913.

Posluje po vsej Jugoslaviji. — Delniška
glavnica znaša Din 3,000.000.— v zlatu.

„JUGOSLAVIJA“

splošna zavarovalna družba

Ravnateljstvo za Slovenijo v Ljubljani
sklepa:

1. požarna zavarovanja,
2. življenska zavarovanja,
3. nezgodna in jamstvena zavarovanja,
4. zavarovanja proti škodam vsled tatiškega vloma,
5. transportna zavarovanja,
6. zavarovanja proti škodam vsled razbitja stekla.

Največji tu delujoči zavod. — Družba je prevzela od „Graške vzajemne zavarovalnice“ in od zavarovalnih družb „Feniks“ (požarni oddelek) in „Franco-Hongroise“ ves njih kupčijski obstoj v naši državi. — Najnižje tarife. Takojšnja izplačila škod.

Glasom naredbe ministrstva za vojno in mornarico nadomeščajo police splošne zavarovalne družbe „Jugoslavije“ ženišne kavelje za častnike.

Pisarna: Dunajska cesta št. 15.

Telefon 2571.

Ljubljanska kreditna banka

USTANOVLJENA LETA 1900.

CENTRALA:

Delniška glavnica:

Din 50,000.000.—

*

Skupne rezerve
okrog

Din 10,000.000.—

Ljubljana - Dunajska cesta

PODRUŽNICE:

Brežice
Celje
Črnomelj
Kranj
Maribor
Metković
Novi Sad

Novo mesto
Ptuj
Rakek
Sarajevo
Slovenjgradec
Split
Šibenik
Trst

Brzjavni naslov:

Banka Ljubljana

*

Telefon številka

2261, 2413, 2402,

2503 in 2504

SE PRIPOROČA ZA VSE BANČNE POSLE